

Yeni Türkiye

bu sayıda

76

kafkaslar özel sayısı - VI

devlet adamları, bilim adamları, uzmanlardan ve yazarlardan arşivlere dayalı uluslararası 700 makale, inceleme ve araştırma azerbaycan'ın dış politikası hakkında birkaç not / türkiye ile azerbaycan ilişkileri / nüfus, eğitim bilim üzerine / düşünce ve millî kültür / azerbaycan türkçesi / azerbaycan türkedebiyatı / azerbaycan şirinden sesler / azerbaycan folkloründen ve sanatından sayfalar / nahçıvan özerk cumhuriyeti / alarlar

RAHİB EKBEROV / PINAR YÜRÜR / REKSANE CEFEROVA / SOLMAZ GOZELOVA / MUSTAFA BUDAK / ADALET MURADOV / ELSEN BAGIRZADE / CEBİ BAHRAMOV / NAZİM CAFEROV / A. H. CAFERLİ / VUSALE ELLEZOVA / SEİÇUK DUMAN / SERDAR YILMAZ / İHSAN TAYHANI / YILMAZ ÖZKAYA / İRADE MEMMEDOVA / ELLADA GERAYZADE / TAMİLLA KERİMOVA / SURHALİZADE ASKEROVA / AĞABABA RZAYEV / ZAKİRE ALİYEVA / KAMİLVEELİ NERİMANOĞLU / ALAEDDİN MEHMEDOĞLU / ZEKİ ÇEVİK / İLHAME RÜSTEMOVA / SEADET ŞİHİYEVA / CAVİDE MEMMEDOVA / AYGÜN ATTAR / VİLAYET CAFER / GÜLSENSEYHANALIŞIK / ŞEHREBANI ALLAHVERDİYEVA / NATAVAN HACİYEVA / ONUR BALCI / ALI KAFKASYALI / FAHRİSAKAL / AHMET PİRVERDİOĞLU / ŞAFAKALİBEYLİ / SALİHOKUMUS / ALİEROL / ROZABYVAZOVA / YUSUF GEDİKLİ / ORHAN SÖYLEMEZ / UÇLER BULDUK / ERDAL KARAMAN / LALE GASİMOVA / HANIMZAIROVA / MUHTAR KAZİMOĞLU-İMANOV / SÜLEYMANŞENEL / ELİF KOLIKPINAR / RAYİHEB. AMENZADE / RAHİBEALİYEVA / EZİZAGA ELEKBEROV / İBRAHİM ETİHEM ATNUR / TOGRUL HALİLOV / A. NURU ALEKPEROĞLU / A. FARIDA ALİYOEDAŞKIZI / SAHİBE BUDAGOVA / HACİ FAHREDDİN SEFERLİ / İSMAYİL HACİYEV / EBÜLFEZ AMANOĞLU / TURGAY YAZAR / TOFİK AZİZOVA

Yeni Türkiye

Yıl 21 Sayı 76
Temmuz - Aralık 2015
Fiyatı 40 TL
2 Ayda Bir Yayınlanır

Yüksek İstişare Heyeti

Halil İnalçık (Başkan) / Mark Almond / Mehmet Aydın / Sabahattin Balcı / Yakup Basmacı
Semavî Eyice / Ahmed Hatiboğlu / Darhan Kıdırali / Hayrettin Karaman
Kemal Karpat / Şerif Mardin / Jean Lois Mattei / Justin McCarthy.
Rhoads Murphey / Kâmil V. Nerimanoğlu
Chester A. Newland / İlber Ortaylı
Sadettin Ökten / İskender Pala
Norman Stone

Yayın Kurulu

Kemal Çiçek (Başkan) / Bilgehan Atsız Gökdağ (Koordinatör) / Sacit Adalı / Şükrü
Halûk Akalın / Şakir Akça / Aziz Akgül / Ahmet Akgündüz / Aygün Attar
Emin Çarıkçı / Abdurrahman Dilipak / D. Mehmet Doğan / Şenol Durgun
Gonca Bayraktar Durgun / Burhan Erdem / Tevfik Erdem
Mehmet Seyfettin Erol / Bünyamin Erul / Hasan Tahsin Fendoğlu
Gülay Göktürk / Hasan Ali Karasar / İsmail Köksal
Gülay Mirzaoğlu / Nail Öztaş / Sami Selçuk
Lütfi Şehsuvaroğlu / Adnan Şenel
Ömer Turan / Nur Vergin

Y.T. Yayıncılık Eğitim Ltd. Şti. Adına
Sabibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Hasan Celâl Güzel

Editör

Hasan Celâl Güzel

Yazı İşleri Müdürü

Murat Tazegül

Dağıtım ve Abone Müdürü

Zülfikâr Mert

Baskı

Semih Ofset (312) 341 40 75

Genel Dağıtım

Doğan Dağıtım-DPP A.Ş.

Basıldığı Tarih

Aralık 2015

Yayın Kodu

ISSN - 1300-4174

Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi
Hacı Hasan Mahallesi Kahraman İbad Hüseyinli Sok. No: 22 Gölbaşı/Ankara
Tel: (312) 441 42 40-441 42 60 Faks: (312) 441 42 08
Web: www.yeniturkiye.com e-posta: yeniturkiye@yeniturkiye.com

Abone Şartları

Bireysel: Yıllık 200TL. Kurumsal: Yıllık 400TL.

IBAN: TR34 0006 2000 1810 0006 2946 98 - Garanti Bankası Çankaya Şb.

Yeni Türkiye hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanan yazıların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Azerbaycan'ın Dış Politikası Hakkında Birkaç Not

Rahib Ekberov Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu'nun 9 Şubat 1920 Tarihli 'Genel Af' Kanununun Politik ve Hukuki Açısından Önemine İlişkin Değerlendirme / 5

Pınar Yürür Avrupa Komşuluk Politikası Bağlamında Azerbaycan-AB İlişkileri / 10

Reksane Ceferova Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-Beyaz Rusya İlişkileri ve Yeni Açılımlar / 24

Türkiye ile Azerbaycan İlişkileri

Solmaz Gözelova 25 Yıllık Bağımsızlık Döneminde Türkiye ile Azerbaycan Münasebetleri / 28

Mustafa Budak Kafkasya'nın Geleceğinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri / 34

Adalet Muradov-Elşen Bağırzade Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri Üzerine Bir Analiz / 39

Cebi Babramov Hazar Petrolü ve Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Stratejik İşbirliğinin Temel Yönleri / 53

Nazim Caferov Rusya-Türkiye İlişkilerinde Enerji Faktörü ve Azerbaycan / 57

A. H. Caferli Türk Basınında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Petrol Politikası / 62

Vüsale Ellezova Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Eğitim Sahasında İlişkiler / 69

Selçuk Duman Elçibey Dönemi Türkiye Azerbaycan İlişkileri (7 Haziran 1992-Haziran, Ağustos 1993) / 74

Serdar Yılmaz Elçibey Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri: Kaçırılan Fırsatlar ve Hayal Kırıklıkları / 86

İhsan Tayhani Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî Mücadele Döneminde Azerbaycanlı Aydınlarla Kurduğu Siyasal İlişkiler ve Sonuçları (İbrahim Abilov, Hüseyinzâde Ali Bey, Neriman Nerimanov, Mehmet Emin Resulzâde, Ahmet Ağaoğlu) / 96

Yılmaz Özkaya Türkiye'deki Azerbaycan Muhaceret Matbuatı / 119

Nüfus, Eğitim Bilim Üzerine

İrade Memmedova 18. ve 19. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'ın Nüfus Yapısı / 129

Ellada Gerayzade Azerbaycan'da Yeni Tip Okulların Kurulmasında Eğitimcilerin Rolü / 158

Tamilla Kerimova Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nin Teşkilî (XX. Yüzyılın Birinci Yarısı) / 165

Surbalizade Askerova Azerbaycan Oryantilizminin Oluşması ve Gelişmesi (1920-1960) / 175

Ağababa Rzayev Büyük Azerbaycan Türk Bilgini Nasreddin Tûsî / 180

Zâkire Aliyeva Azerbaycan-Türkiye Edebiyat İlişkileri Tarihi: Ortak Değerler, Problemler ve Vazifeler / 191

Düşünce ve Millî Kültür

- Kâmil Veli Nerimanoğlu* Azerbaycan'ın Devlet Dili Siyaseti / 201
Alâeddin Mehmedoğlu Bağımsız Azerbaycan ve Devlet Dili Terimi Üzerine / 212
Zeki Çevik Ahmet Ağaoğlu'nun Çağdaş Bir Türk Kültürü Oluşturma Gayretine Örnekler / 219
İrade Bağirova XIX. Asrın Sonu-XX. Asrın Başlarında Anenevî Müslüman Cemiyetinin Modernleşmesinde Azerbaycan'ın Millî Aydın Elitinin Rolü / 227
Kâmil Veli Nerimanoğlu Bir Fikir Adamı Olarak Azerbaycan'ın İstiklal Mücadelesi Önderi Elçibey / 236
İlham Rüstemova Azerbaycan Romantizmi ile Bağlı Mehmet Cafer'in Araştırmaları / 244
Seadet Şıbrıyeva Sosyal Nitelikli Konuların Tasavvufî Yorumu: Nesimî Örneği / 249
Cavide Memmedova Hüseyin Cavid'in Eserlerinde İslam Ezoterizmi / 258
Kâmil Veli Nerimanoğlu Ali Bey Hüseyinzade ve Türk Osmanlı Kültür Sistemi / 264
Aygün Attar Azerbaycan Muhaceretinin Türkiye'deki Faaliyeti (1920-1931) / 268
Vilayet Cafer XX. Yüzyılın Başlarında Bakü'de Türkiye ile İlgili Eserlerin Tercümesi ve Yayınlanması / 284

Azerbaycan Türkçesi

- Gülşen Seyhan Alışık* Azerbaycan Türkçesi / 293
Şebrebanı Allahverdiyeva Azerbaycan Türkçesinin Tarihi ve Dil Özellikleri / 317
Natavan Hacryeva Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan Edebî Metninin Leksik ve Gramatikal Özellikleri / 326
Onur Balci Azerbaycan Türkçesinde -miş/-mamış Zarf-Fiil Eki ve Bu Ekin Anadolu Ağızlarında Yansımaları / 337
Ali Kafkasyalı Rekabet Düşüncesine Mukabil Zenginlik Yaklaşımı: Fuzulî ve Nevâî'de Dil Anlayışı ve Çok Dillilik / 344
Fabri Sakal Azerbaycan ve Türkiye Dışı Türk Dünyasının İlk Türkçe Gazetesi İkinci'nin Fikrî Yönü / 349

Azerbaycan Türk Edebiyatı

- Abmet Pirverdioğlu* Azerbaycan Divan Edebiyatı / 359
Şafak Alibeyli Fuzulî'nin Farsça Divanı'nın Uslûbî Özellikleri / 374
Salih Okumuş Modern Azerbaycan Edebiyatı / 379
Salih Okumuş Modern Güney Azerbaycan Edebiyatı / 396
Ali Erol Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı / 413
Roza Eyvazova Dede Korkut Destanı ve Millî-Manevî Değerlerimiz / 426
Yusuf Gedikli Sovyet Devri Azerbaycan Edebiyatında Millî Temalar / 433
Orhan Söylemez Dede Korkut'a Yeniden Bakmak: Kemal Abdulla'nın Eksik El Yazması / 444
Üçler Bulduk Dede Korkut Destanları'nda Ortak Kültür Unsuru Olarak Yaşatılan Coğrafya / 452

Azerbaycan Şiirinden Sesler

- Erdal Karaman* Kafkaslardan Yükselen Bir Ses: Bahtiyar Vahapzade / 457
Lale Gasımova Bahtiyar Vahapzade'nin Şiirlerinde Sonbahar / 469
Salib Okumuş Gurbeti Vatan Eden Şair: Elmas Yıldırım / 474
Salib Okumuş Bakü'dan Tebriz'e Yol Açan Şair: Memmed Araz / 491
Hanım Zairova Alman Edebiyatında Doğu ve Klasik Azerbaycan Şiirinin İzleri / 513

Azerbaycan Folkloründen ve Sanatından Sayfalar

- Mubtar Kazımoğlu-İmanov* Azerbaycan Folklorşinaslık Tarihine Bir Bakış / 522
Süleyman Şenel Azerbaycan'da 'Meyhana' / 535
Elif Kolikpınar Mirza Fethali Ahundov'un Komedielerindeki Tiplerin Toplum Üzerinde Etkisi / 550
Rayibe B. Amenzade XI-XVII. Yüzyıllarda Azerbaycan'da Abidevî Yapıların Özellikleri / 559
Rahibe Aliyeva Abşeron Tarihi Sit Alanlarında Camilerin Plan ve Kompozisyon Özellikleri / 570
Ezizağa Elekberov Azerbaycan'ın Kazakistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile İlişkilerinin Gelişmesinde Kinonun Rolü (XX. Asrın 60. Yılları) / 580

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti

- İbrahim Ethem Atnur* Nahçıvan / 594
Toğrul Halilov Nahçıvan'ın Kadim Tarihinden / 605
A. Nuru Alekperoğlu - A. Farida Aliyoldaşerzi Nahçıvan Hanlığı / 612
Sahibe Budagova Nahçıvan Diyarının İdare Sistemi (XIX. Asır Başları) / 621
Hacı Fabreddin Seferli XX. Yüzyılın Başlarında Nahçıvan'ın Kayıp Toprakları / 625
İsmayıl Hacıyev Ermenilerin Azerbaycan'a Yönelik Toprak İddiaları ve Kanlı Cinayetleri / 630
İsmayıl Hacıyev Ermenilerin Nahçıvan İddiaları: Hayal ve Gerçekler / 640
Ebülfaz Amanoğlu (Guliyev) Nahçıvan'da Ermeni İşgaline Karşı Mücadelenin Şiirsel Anlatımı / 655
Turgay Yazar Nahçıvan'da Türk Mimarisi / 660
Hacı Fabreddin Seferli Nahçıvan'da Taştan Yapılmış Koç ve Koyun Heykelleri / 673
Hacı Fabreddin Seferli Elinçay Hanegâni (Tekkesi) / 680
Hacı Fabreddin Seferli Nahçıvan'da Halıcılık / 684

Alarlar

- Tofik Azizov* Alarların Kökeni Hakkında / 691

Gurbeti Vatan Eden Şair: Elmas Yıldırım

Salih Okumuş*

474

Elmas Yıldırım, Azerbaycan Muhaciret Edebiyatı şairlerindedir. Şiirlerinde sürgün, hicran, gurbet ve vatanperverlik gibi temaları işler. Gerçek hayatta gözlediği sosyal, siyasi ve ekonomik problemleri şiire aktarır. Komünizmin getirdiği yeni sistemin ağır şartlarını eleştirerek, bu sistemin bir gün mutlaka çökeceğini belirtir. Sosyal içerikli şiirleri yanında sıkça tabiat tasvirlerine de yer verir. Sürgün yıllarındaki mahzunluğunu dağların koynuna sığınarak giderir. Şiirlerinde ele aldığı tiplerin psikolojik tablillerini derinlemesine işler. Eserlerinde genellikle hece veznini kullanır. Hecenin değişik kalıplarından faydalanarak, zengin bir kafiye örgüsü elde eder. Edebî sanatlardan en çok teşbih ve mecazı kullanır. Halk kültürü unsurları ile halk söyleyişinden faydalanır. Yeni imaj ve ifade vasıtaları bulmadaki mahareti herkes tarafından alkışlanır. Türkiye’de milliyetçi ve vatanperver bir şair olarak tanınır. Eserleri, ölümünden sonra değişik adlarla yeniden basılır.

1. Hayatı

Elmas Yıldırım¹, 1907’de Bakü’nün Çemberekent denilen dağlık bölgesinde doğar. Asıl adı *Yıldırım*’dır. Ancak bazı komşularının dediğine göre doğduğunda ona *Abdulbasan* adı koyulur. (Nebiyev, 1995:36) Babasının adı dolayısıyla *Almas* adıyla da çağrılır. Şiirlerinde çoğunlukla *Almas* Yıldırım imzasını kullanır.

Babası *Abdulmehmed* ve annesi *Nisa Hanım*’dır. Aslen *Aşşeron*’un *Qala* kentindedir. Çift-

çilikle uğraşan ailenin bu kentte bir miktar toprağa sahip olduğu bilinir. XX. asrın sonlarında Bakü’de sanayi ve ticaret gelişince, Hacı Mehmed Bakü’ye yerleşerek ticaretle meşgul olur. Hırdavat alım satımı yapan ailenin ayrıca kentte balıkçılıkla uğraştığı da ifade edilir. Bu yüzden Yıldırım’ın çocukluk yılları Hazar Denizi’nin kıyısında geçer. Hazar, şairin kalbinde derin izler bırakır ve şiirlerinin ana damarlarından birini oluşturur. Elmas Yıldırım 1914-1915 yıllarında İran’dan gelen işçiler için açılan “İttihad” mektebine kaydolar. Okulun derslikleri Farsça yazılmasına rağmen Azerbaycan dili ile eğitim yapılır. Yıldırım, buradan iyi derecede Farsça öğrenerek mezun olur. 1925 yılında “İttihad”ı bitiren şair, o yıl tahsilini devam ettirmek için, o zaman Bakü’nün en iyi tahsil ocaklarından biri sayılan *A. Şaik Adına Numune Mektebine* dahil olur. Okul Azerbaycan’ın ihtiyaç duyduğu öğretmenlik mesleği konusunda genç uzmanlar yetiştirmektedir. (Okumuş, 2007:623)

Elmas Yıldırım, 1927 tarihinde Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şark Edebiyatı Bölümü’ne kayıt olur. Ancak babası “*tüccar*” olduğu gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırılır. Çünkü bu yıllarda “*zengin*” ve “*tacir*” zümrelerin kendileri ve çocukları dahi Sovyet hükümetleri tarafından sosyalizm düşmanı sayılır ve çeşitli zorluklara mecbur olurlar. Aslında Yıldırım’ın üniversiteden uzaklaştırılmasına sebep, sadece “*zengin çocuğu*” olması değil, şiirlerindeki millî duygular ve bir kısım şiirlerinin Türkiye’de yayınlanmasıdır.

Yıldırım, üniversiteden atıldıktan sonra mücadelesini bırakmaz. Azerbaycan Proletar Yazıcıları Cemiyeti’ne girerek edebî faaliyetlerine burada devam eder. Bu cemiyetin amaçlarına uygun şiirler yazar. Ancak serbest tavırları ve ülke dışındaki ilişkileri nedeniyle kara listeye girer ve uyarılır. Yıldırım’ın bir şiirinin Türkiye’deki “*Hayat*” gazetesinde yayınlanmasıyla Proletar tenkidinin hücumuna uğrar. 1929 tarihinde Komünist Partisi tarafından Dağıstan’a sürgün edilir.

Elmas Yıldırım Dağıstan’a geldiği günden beri, buradaki edebî çevrelerle ve özellikle genç edebiyatçılarla bir araya gelir, gazete ve dergilerde çeşitli yazılar yayınlar. Yıldırım’ın matbuata iştiraki ile birlikte genç edebiyatçılar üzerindeki etkisi de artmaya

(*) Doç. Dr.; Prishtine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. salibokumus@gmail.com

(1) Yıldırım 1934 yılında İran’dan Türkiye’ye geldiğinde önce Elazığ’a iskân edilir. Burada Türk vatandaşlığına geçer. Nüfus kütüğüne Elmas Yıldırım adıyla kayıt olur. Bu nedenle çalışmamızda Elmas ismini kullanacağız.

başlar. Bu durum özellikle resmi idarenin dikkatini çeker. Sürgün şairinin aydınlar ve özellikle de talebe gençler arasında artmaya başlayan nüfuzu resmi idare tarafından komünizm idealine karşı büyük bir tehlike olarak görülür ve buradan Türkmenistan'a sürgün edilir. (Okumuş, 2007:623)

Yıldırım, Aşkabat'ta İran ve Kafkasya'dan sürgün edilen ailelerin çocuklarının gittiği bir okulda çalışmaya başlar. Buradaki aydınlarla sıkı bir ilişki kurar. Radyo ve gazeteleri yakından takip eder. Vakit buldukça şehirleri ve kentleri dolaşarak halkın yaşayışını ve komünizm idaresinin getirmeye çalıştığı yeni sistemi yerinde müşahede eder. Gördükleri onu derinden üzer. Düzene karşı mücadele eder. Milli duyguların filizlenmesi için gayret gösterir. Yıldırım'ın faaliyetleri, başta Azerbaycan Proleterya Cemiyeti mensupları olmak üzere Komünist Partisinin bütün organlarının dikkatini çeker. Gelişmeleri takip etmek için Bakü Baş Siyasi İdaresi tarafından hususî bir heyet gönderilir. Heyet bir taraftan Yıldırım'ı adım adım takip eder, diğer taraftan da onu gözden düşürmek için bir takım yazılar kaleme alır. Bu yazıların bazılarında şairin hapse atılmasını ya da öldürülmesini bile teklif edilir. Elmas Yıldırım için artık iki yol vardır. Ya Ekber Ruhi'nin söylediklerini kabul edip onların safına geçecek, ya da milli idealin hayata geçirilmesi uğrunda açtığı mücadeleye devam edecektir. Ancak, Ekber Ruhi'nin açık tehditlerini gören şair, yeni evlendiği eşi ve üç aylık çocuğu için endişelenmeye başlar. Şair için artık Türkmenistan'da kalmak büyük bir tehlikedir. Bu sebeple Türkmenistan'dan ayrılmaya karar verir. (Okumuş, 2007:623)

Yıldırım, 1933 yılında karısı Ziver Hanım ve üç aylık çocuğu Azer'i de alarak İran'a giden kaçakçı deve kervanlarının birine katılır. Bir kaç gün bu kervanla birlikte yol aldıktan sonra onlardan ayrılarak ailesiyle birlikte İran'a gitmeye karar verir. Zor şartlar altında dağları aşarak İran sınırına varır. İran polisi tarafından sınır kanunlarını ihlâl etmekle suçlanarak tutuklanır ve yirmi beş gün hapse mahkûm edilir. Burada casuslukla suçlanarak çeşitli işkencelere maruz kalır. İşkence onun sağlığını bozar, böbrekleri bozulur. Daha sonra serbest bırakılarak Meşhed şehrine gönderilir. Yoksul ve acınacak bir hayat sürer. Hastalanır, uzun müddet kendine gelemez. Derin ruhî bunalımlar geçirir. Bu durum şairin hayatında çok derin izler bırakır. Yıldırım bir müddet Tebriz ve Tahran'da da kalır. Ancak Şah rejiminin baskılarından bıkar ve Türkiye'ye gitmeye karar verir. (Okumuş, 1999: 623)

Yıldırım, 1934 yılında Türkiye'ye gelir. Önce Elazığ'a iskân edilir. Aynı yıl, Palu ilçesi Karaca bucağı İlkokulunda vekil öğretmenliğe başlar. 1936 yılında Elazığ iskân memurluğunda bir göreve atanarak, 1939 yılına kadar Keban ve Palu tahrirat kâtipliklerinde çalışır. 1951 Yılına kadar da sırasıyla; Karabeğan, Ağın, Hankendi, Balibey ve Muşan bucağı müdürlüklerinde, Temmuz ayından itibaren de Tunceli'nin İresi bucağı müdürlüğünde görev yapar. Ölümünden bir ay kadar önce Malatya'nın Kale bucağı müdürlüğüne atanır. (Aküzüm, 1990:25)

Yıldırımın, Türkiye'ye geldikten sonra, sürgün günlerinin bittiğini gurbetin başladığını söyler. Doğu Anadolu'da çalıştığı yıllarda, dini, dili, arzuları ve idealleri bir olan Türk halkı, onu samimi bir muhabbetle karşılar ve bağrına basar. Gurbet olarak gördüğü bu topraklar zamanla onun vatanı olur. Burada yeni şiirler yazmağa imkân bulur. Onları devrin matbuatında yayımlar. 1936 yılında İstanbul'da "*Boğulmayan Bir Ses*" adlı kitabı yayınlanır. Eserlerinde, özellikle Türkçülük ve vatanperverlik üzerinde durur. Ülkesinden ve halkından bahseder. Baktü'den, Hazar'dan, Aras'tan, Kür'den haber sorar, özlemine dile getirir. Türkiye'deki 17 yıllık ömrü boyunca hep bu mücadeleyi veren şair, Nebi Hezri'nin; "*Vatan derdi bütün derterin en dehşetlisi ve mukaddes olanıdır. Bu derdi çekmeyi başaranlar en metin ve ulu insanlardır*" cümlesindeki metin ve ulu insanlardan biridir. Bunun içindir ki, şair hayatı boyunca amansız darbelerle karşı müstesna bir şekilde göğüs gerebilmiştir.

1936 yılında Yıldırım çiftinin ikiz çocukları dünyaya gelir. Bu duruma çok sevinen şair, kendi hayat tarzına uygun bir şekilde çocuklarına "*Eldegez*" ve "*Yurdavar*" adlarını koyar. Böylelikle şair, çocuklarına ilerde bir gün mutlaka vatana dönmelerini, o topraklarda gezmelerini tavsiye eder. Ne var ki, çocuklar bir zaman sonra ağır bir hastalığa yakalanır ve ölürlür. Bu olay Yıldırım ailesini yıkar. Şairin yaralı kalbi yeni bir yara daha alır. Acı haberleri art arda yaşayan Yıldırım, bir kaç yıl arayla Azerbaycan'da yaşayan anne ve babasını yitirir. 1939 yılında oğlunun sitem ve hasretine dayanamayan *Nisa Hanım* hayata gözlerini yumar. 1940 yılında babası *Hacı Abdulmemmed* "*Türkiye'deki oğluyla alakası var*" diye hapsedilir. Fakat kesin deliller bulunamadığından 40 gün sonra serbest bırakılır. Bu acılara daha fazla dayanamayan baba Abdulmemmedli de 1945 yılında hayata gözlerini yumar.

Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde 17 yıl yaşayan şair, 14 Ocak 1952 tarihinde vatan hasretiyle nemli

olan gözlerini ebedi olarak kapatır. Mezarı Malatya'nın Kale kasabasıdır. Yıldırım'ın ölümünden sonra, çocukları Azer, Odhan, Bakıhan ve eşi Ziver Hanım İstanbul'da yaşamlarını sürdürür.

2. Edebî Şahsiyeti

Elmas Yıldırım, ülkesini terk etmek zorunda kalmış sanatçılardandır. Şair, 1930 yılında Sovyet idaresine muhalif olması nedeniyle Dağıstan'a sürgün edilir, burada kalması tehlikeli görülünce de, Türkistan'a nakledilir. Hayatı tehlikeye gireceği anlaşılınca İran üzerinden Türkiye'ye sığınır. Gurbeti vatan edinen Yıldırım, Azerbaycan "*Muhaciret Edebiyatı*"²nın da en önemli simalarındandır. Şiirleri, Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan'daki facialarını anlatan ve yürekleri yakan bir mersiye gibidir.

Şair 1907 yılında Bakü'de doğar. Burası bütün Kafkasya'nın siyasî, ticarî ve kültür merkezi haline gelen ve ünü gittikçe artan bir yerdir. Elmas Yıldırım'ın edebî şahsiyetini ve şiir sanatını hakıyla kavrayabilmek için, onun doğduğu yılları, yaşadığı muhiti iyi bilmek gereklidir. Yıldırım'ın doğduğu yıllarda Bakü, için için yükselen inkılap dalgalarıyla kaynamaktadır. 1905 İnkılabı Çarlık idaresi tarafından daha yeni bastırılmış ve ardından Birinci Dünya savaşı başlamıştır. Savaş, Bolşevik İnkılabını hızlandırırken bölgede birçok tarihî ve siyasî olayların doğmasına da yol açar. 1917 Şubat ihtilali, başlangıçta, *bütün halklara özgürlük* ve demokrasi vadiyle yola çıksa da, iş başına gelen Bolşevik idaresi her nevi hak ve hürriyet mefhumunu ortadan kaldırarak sosyalizm ve komünizm maskesi altında yeniden kıpkızıl bir istibdat, zulüm ve tahakküm sistemi kurar. Eski Rusya'nın sıcak denizlere inme arzusu tekrar canlandırılır. Fakat Kafkasya, Türk Ordusunun da yardımı ile 1918 senesinde Bolşevik tecavüzünden kurtarılır. Ancak bu mutluluk çok uzun sürmez. Bakü, 1920 tarihinde Rus orduları tarafından işgal edilir.

Elmas, o sıralarda 12-13 yaşlarındadır. Hürriyet ve istiklâlin önemini henüz anlamakla birlikte, burada yaşadığı her şey çocuk kalbinin intibaları olarak hafızasına kazınır. 1920 yılının Nisan ayında Azerbaycan tekrar işgal edilir. Yıldırım, bütün bu hadiseleri gelecekteki şair kalbinin hassas gözleriyle müşahede eder. Onun milli ve manevi duygularının esasen bu noktalarda teşekkül bulması pek tabiidir. Yıllar sonra bu durum Yıldırım'ın şiirlerinde de kendini açık bir şekilde gösterecektir.

XX. yüzyılın başları, Azerbaycan'da ve bütün Çarlık Rusya'sında büyük hadiselerin cereyan ettiği bir zamandır. Bakü, petrol sanayi sebebiyle süratli bir gelişme gösterir ve kısa zamanda bir kültür ve medeniyet merkezi hâline gelir. Artık Kafkasya'daki kültür ve basın hayatının merkezi Tiflis değil, Bakü'dür. Gazeteler Bakü'de çıkmaya başlar, şehir kısa zamanda Avrupaî bir hüviyet kazanır. 1905 Rus İhtilali'nden sonra Azerbaycan'da kısmi de olsa bir hürriyet rüzgârı eser. Milli basın üzerindeki sansür kaldırılır. Milli ve dinî cemiyetler kurulur. Yeni gazete ve dergiler yayınlanır. Rusya'daki Türkler arasında siyasî, fikrî ve edebî münasebetler başlar. 1908 Türkiye meşrutiyet hareketinden sonra İstanbul'da ortaya çıkan canlı fikir ve hürriyet atmosferi Rusya Türklerini de geniş ölçüde etkiler. Türkiye'deki siyasî, fikrî ve edebî faaliyetlerin tesiri 1906 yılından sonra Azerbaycan'da görülmeye başlar. Bunda Türkiye'de tahsil görmüş Azeri aydınlarının da geniş ölçüde rolü olmuştur. (Okumuş, 2002:263)

1905'ten sonraki yıllar, Azerî edebiyatının uyanma, dünyayı tanıma, şahsiyetini arama ve bulma devirleridir. Bu dönemlerde Azerî edebiyatı bir yandan Türkiye, diğer yandan da Rusya'daki edebî hareketlerin ve siyasî gelişmelerin etkisindedir. Bu yıllardaki Azerî edebiyatı üç büyük tekâmülün tesiri altındadır: Türkiye'ye bağlı olarak Türkçülük cereyanının, Türkiye, İran ve diğer İslam ülkelerinin tesiriyle İslamcılığın ve nihayet Rusya dolayısıyla çağdaş, siyasî ve sosyalizm cereyanlarının, 1920'lere yaklaştıkça da sosyalist akımların. Azerbaycan'ın 1920'lere kadar, Avrupa edebiyatını büyük ölçüde Türkiye kanalıyla takip edip tanıdığını da unutmamak gerekir. Bu bakımdan XX. asrın ilk çeyreğindeki Azerbaycan edebiyatında bu üç temayülün temsilcilerine de rastlanır. Fakat bunların hepsinin dışında bir edebî mek-

(2) Bu sürgün ve kaçışlar yıllar sonra Azerbaycan dışında gelişen bir *Muhaciret Edebiyatı* meydana getirir. Yıldırım da bu nesle mensup şairlerden biridir. Ruslar işgal ettikleri her yerde yerli halkı sindirebilmek için, o çevrede nüfuz sahibi olan aydınları, âşıkları, mollaları ve zengin tüccarları Rusya'nın içlerine sürgün eder. Bu durum XX. asrın ilk yarısında son haddine ulaşır. Sürgünler Azerbaycan ziyalılarının, özellikle şairlerinin alnyazısı olur. Sürgün yerleri olarak, Rusya'nın iç kesimleri, Sibiryâ, Kafkasya ve Orta Asya görülmektedir. Sürgün kamplarından kaçabilenler de Türkiye başta olmak üzere İran, Arabistan, Afganistan ve Hindistan gibi ülkelere sığınır. Buradan Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya geçerler. Gurbette yaşayan Azerbaycan aydınları, buldukları ülkelerde Azerbaycan'ın milli, edebî, medenî, siyasî ve içtimai fikirlerini yorulmadan temsil ve tebliğ eder. Gurbet temasının, Azerbaycan edebiyatında kendine mahsus bir munislik ve tabiliği vardır. Halk sürgünde garip kalan kimselerin talihine hiç bir zaman bigâne kalmaz ve onlar için elinden gelen yardımı esirgemez. Azerbaycan'da Bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte, Azerbaycan dışında mücadelesini sürdüren Muhaciret Edebiyatı'nın temsilcileri de artık vatanlarına kavuşmanın sevincini yaşar. Ancak bu günlere ömrü yetmeyen yüzlerce vatan evladının dramı yeni bakış açılarıyla ele alınıp Türk halkına anlatılmaktadır. (Okumuş, 1999:185)

tep vardır ki, mensupları Azerbaycan'ın o günlerdeki durumuna göre bütün bu temayüllerin soğukkanlılıkla bir sentezini yaparak, memleketleri için en doğru olan yolu seçmiş görünürler. Bunlar "Molla Nesreddinciler"dir.³ 1906'da Tiflis'te Celil Memmedguluzade ve Ö. F. Némanzade tarafından çıkarılan bu siyasî, içtimâî mizah mecmuası ile kısa zamanda mütecanis bir edipler, şairler topluluğu oluşturulur. Derginin etrafında M. E. Sabir (1862-1911), Ebdürrehim Bey Haqverdili (1870-1933), Memmed Seid Ordubadi (1872-1950), Eliqulu Qemküsar (1880-1919), Eli Nezmi (1878-1946), Salman Mümtaz (1884-1937) ve daha başka yazarlar ve şairler bulunmaktadır. 1920'ye kadar ki edebiyatın en büyük temsilcilerinden biri, kendi başına bir mektep olan Hüséyn Cavid'dir. Ayrıca devrin önemli sanatkarları arasında Azerbaycan'ın romantik şairlerinden Mehmed Hadi ile Ehmed Cevad'ı da saymak gerekir. Azerî edebiyatındaki romantik temayülün diğer temsilcileri arasında, Abbas Sehhet (1874-1918), Abdulla Şaiq (1881-1959), Semed Mensur, Abdulhalıq Cennetî, Abdulla Bey Divanbeyoğlu, Seid Selmasî sayılabilir. Bu cereyanı tebliğ eden süreli yayınlar arasında da öncelikle *Heyat*, *Füyuzat*, *Teze Füyuzat*, *İqbal*, *Şelale*, *Dirilik* gösterilebilir. (Okumuş, 2002:264)

Osmanlı İmparatorluğu'nun, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması, Zengezur'un Ermenilere verilmesi, Ahıska Türklerinin yurtlarından sürülmesi, Kafkaslarda "Türk" adının yasak edilmesi, nihayet 1920'deki Bolşevik ihtilâli Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan'da da aydınlar arasında Türkçülüğün gelişmesine tesir eder. O devrin Azerbaycan gençliğinde ve özellikle yetişmekte olan genç aydınlar arasında köke ve öze dönmek istekleri Türkçülük ideali olan rağbeti daha da artırır. Ahmed Cevad'ın Türkçülük ideali öğrencileri arasında olduğu kadar, çevresinde de büyük rağbet görür ve dalga dalga yayılır. Bu ideal yeni yetişen şairlerin eserlerine de tesir eder. Bu şairler arasında Mikâil Müşfik ve Elmas Yıldırım'ın isimlerini özellikle belirtmek lazımdır.

Böyle bir ortamda edebi faaliyetlere başlayan Yıldırım'ın, ilk şiirleri, "Maarif ve Medeniyet, Şarq Qadım ve Maarif İşçisi" dergilerinde yayınlanır. Daha sorular Kızıl Kalemler İttifakı'nın yayın organı olan "Genç Kızıl Kalemler" adlı mecmuada altı şiiri birden çıkar. Küçük yaşlarından itibaren şiir yazmaya başlayan Yıldırım, Matbuatta çıkan şiir ve makalelerinde "A. Y.", "A-zâde", "A.İ.", "Almaszâde İ." imzalarını kullanır. Yıldırım, Türkiye'de geçen on yedi yıllık ha-

yatında, *Hayat*, *Çınaraltı*, *Gökbörü Bozkurt*, *Orkun*, *Özleyiş*, *Komünizmle Mücadele* gibi mecmualarda, Van ve Malatya'daki yerel gazetelerde şiirlerini neşreder. Ayrıca Almanya'da çıkan ve Milli Azerbaycan Kurtuluş Hareketi'nin organı olan *Kurtuluş* dergisinde de şiirleri yayınlanır. Küçük yaşlarda Klasik Azerbaycan Edebiyatı ile Fars Edebiyatını öğrenir. Halk Edebiyatına vakıftır. Fikrî açıdan Azerbaycan'ın ünlü Türkçülerinden A.Cevad, H.Cavid ve A.Cemil'in tesiri altında kalarak Türkçülük cereyanını benimser. Eserlerinde, bu fikri idealize ederek yaymaya çalışır. Şiirlerinde sürgün, hicran, gurbet ve vatanperverlik temalarını işlerken, halk kültürü unsurları ile halk söyleyişinden faydalanır. Gerçek hayatta gözlediği sosyal, siyasî ve ekonomik problemleri şiire aktarır. Komünizmin getirdiği yeni sistemin ağır şartlarını eleştirerek, bu sistemin bir gün mutlaka çökeceğini anlatır. Dağıstan'da yazdığı *Dağıstan Qızı*, *Adet Bataklığında*, *Kıçgine*, *Azad Yay* Poemlerinde para ile kız alım-satımını işleyerek, töremizdeki bu yanlış uygulamaları şiddetle tenkit eder. Sosyal içerikli şiirleri yanında sıkça tabiat tasvirlerine de yer verir. Sürgün yıllarındaki mahzunluğunu dağların koynuna sığınarak giderir. Buradan onların vakar ve ihtişamını dile getirir. *Selımxa*n Poeminde de dağlıların Çar istibdadına karşı giriştiği istiklal mücadelesinin yanında yer alır. Kafkas halkının bağımsızlık mücadelesini, azmini, sadakatini canlı tutabilmek için dağlara müracaat ederek, bu yenilmez ruhu tabiat vasıtasıyla yeniden canlandırır. Tabiatla insan arasında bir takım benzerlikler kurarak onları kendi iç âlemleriyle beraber tasvir eder. Şiirlerinde ele aldığı tiplerin psikolojik tahlillerini derinlemesine işler. Eserlerinde genellikle hece vezni kullanır. Hecenin değişik kalıplarından faydalanarak, zengin bir kafiye örgüsü elde eder. Edebî sanatlardan en çok teşbih ve mecazı kullanırken yeni imaj ve ifade vasıtaları bulmadaki mahareti herkes tarafından alkışlanır. Türkiye'de milliyetçi ve vatanperver bir şair olarak tanınır. Eserleri, ölümün-

(3) Molla Nesreddin, 1906 yılında Celil Memmedguluzade ve Ö. Faik Numanzade tarafından Tiflis'te çıkarılan haftalık bir mizah mecmuasıdır. Azerbaycan'da çok popüler olan bu dergi, Türkiye, İran ve bütün Çarlık Rusya'sında ilgiyle okunarak kendine mahsus bir edebî ekol oluşturur. Derginin etrafında toplanan şair ve yazarlara "Molla Nesreddinciler" adı verilir. Dergi, Azerbaycan'da demokratik düşüncenin gelişmesi, milli şuurun oluşması ve toplumun sosyal alanda gelişmesi hususunda son derece önemli bir rôle sahiptir. Ateşli bir tenkit anlayışını benimseyen dergi, ince bir mizah anlayışıyla süslediği resim, yazı ve karikatürleriyle önemli bir boşluğu doldurur. Çizgi ile sözü birleştiren bu mizah anlayışı, Sabir'in bu manadaki şiirleriyle de en derin tesirlerini yapar. Azerbaycan yenileşme hareketinin öncülerini de etrafında barındıran dergi; 1906-1918 yıllarında Tiflis'te 370, 1921'de Tebriz'de 8 ve 1922-1931 yıllarında Bakü'de 398 sayı olmak üzere toplam 776 sayı çıkarmıştır. (Daha geniş ilgi için bknz: Akpınar, 1994; Zamanov-Eliyev, 1986; Hüseyinov, 1978).

den sonra değişik adlarla yeniden basılır. (Okumuş, 2007:623-624)

Türkiye’de milliyetçi bir şair olarak tanınan Elmas Yıldırım’ın ömrü boyunca yazdığı şiirlerin tamamı ne yazık ki, bugün elde edilememiştir. Sürgün yıllarında yazdığı şiirlerin çoğu resmi idare tarafından toplatılıp yok edilir. Geriye kalanlar da ilgilenilmediği için kaybolup gider. Yıldırım’ın elde olan şiirlerinin çoğu Türkiye’de kendisinin neşrettiği “Boğulmayan Bir Ses” adlı kitabında toplanmış şiirlerdir. Bu şiirlerin büyük çoğunluğu da Azerbaycan’a hasredilmiştir.

Elmas Yıldırım, XX. asrın başlarında Bakü’nün edebî muhitinde yetişen şairlerden biridir. Azerbaycan Edebiyatı dışında Rus ve Avrupa edebiyatıyla da yakından ilgilenir. Puşkin ve Lermantov’dan haberdardır. Vaktiyle Lermantov, Puşkin’in ölümü üzerine yazdığı “Şairin Ölümü” şiiri nedeniyle Kafkasya’ya sürgün edilir. Kafkasya birçok şair için bağımsızlık diyarı olur. Lermantov’un Kafkasya’da hapis yaşadığı dönemlerde yazdığı “Bulutlar” şiiri, 90 yıl sonra aynı yere sürgün edilen Yıldırım’ın hallet-i ruhiyesini çok iyi anlatır. Yıldırım bu şiiri iktibas ederek kitabına da alır. “Bulutlar” şiiri, vatanından uzaklaştırılan bir şairin gariplik duygularını anlatır. Bulutlar gökyüzünde serbestçe dolaşırken, şair Dağistan’ın dışına çıkamaz. Şiiri Yıldırım’ın kalbinde isyan eden fikir ve duyguları çok iyi açıklamaktadır. Zaten bu maksatla iktibas edilmiştir.

Yıldırım’ın Edebiyat dünyasına girdiği dönemler, M. E. Sabir’in etkisinin arttığı yıllardır. Bunun yanında resmi idarenin tenkitlerine maruz kalan Hüseyin Cavid ve Ahmed Cevad okuyucular tarafından rağbetle karşılanır. Bunlar genç şairlerin ekseriyeti için bir edebî mektep ve erişilmesi güç örneklerdir. Yıldırım da henüz on sekiz yaşında, bu şairleri tanımış ve onların tesirinde kalmıştır. Onlardan sanatın prensiplerine sadık kalmayı, hakikati yazmayı, halkın talihini objektif bir şekilde edebiyata yansıtmanın yollarını öğrenir. Eserlerine bakıldığında bu konuda oldukça başarılı olduğu görülecektir. Şiirlerinin tesir gücü, aksettirdiği hayat sahneleri, tasvir ve ifadelerdeki canlılık dikkatleri çeker.

Şair Alptekin’in “Boğulmayan Bir Ses” şiiri hakkında söyledikleri, bu konuya ışık tutmaktadır:

“İlk şiirini okuyorum. Gözlerimde çalınmış bakımı arayan sürgünlerin anası canlanıyor. Onun kirpikleri islanmıştır. Zira vatan ve evladı için yaşayan Azeri kadını ıstırapının derinliği ile kalbindedir.

Kalbinin yarası gözlerinin yaşadır. (...) Fakat bu gözyaşı onun zayıflığı, acizliği değil, memleketinin düştüğü vaziyetin ifadesidir. Öz irademiz üzerinde ancak öz baki-miyetimizi isteyen bizler, istiklâlin nasıl kazanıldığını biliriz. Mukadderatımızı ne düşmanın, ne de mistik düşüncelerin ibtiyarına vermeyiz. Şair bu fikri musralardan geçirmekle yetinmeyerek yurdu bilas edecek kuvveni de bize nişan vermiştir: Türk kalbi ve Türk iradesi! Bir tarafta zor, bir tarafta iman. Bu zorla bu imanın vatanı esaretten kurtarmayacağını imansızlardan başka kim iddia Edebilir?” (Alptekin, 1936:5)

Elmas Yıldırım ilk şiirlerinde, Azerbaycan’ı, onun tabiatını ve halkının acı talihini kendine mahsus bir tarzda ele alır. Bunun için de kendisine, Azerbaycan edebiyatında bu yolu ilk defa açan Hüseyin Cavid ve Ahmed Cevad’ı örnek alır. Yıldırım kendisine örnek aldığı şairlerden; şiiri ve sanatı yüce tutmayı, halkını ve milletini sevmeyi, onu kendi sesi ve kendi yazısı ile terennüm etmeyi öğrenir. 1920 ihtilâlinde sonra, matbuat resmi idarenin güdümüne girer. Milli hisleri terennüm eden sanatçılar ve fikir adamları susturulur. Siyasî ve içtimai müesseselerin birçoğu kapatılır. Ferdi duygulardan sevgiden, hicrandan, halkın geçmişinden, tabiat manzaralarından bahseden genç kalemler çeşitli ithamlara maruz kalır.

Üniversiteden atıldıktan sonra mücadelesini bırakmayan Yıldırım, *Azerbaycan Proletar Yazıcıları Cemiyeti*’ne girer. Bu devirde, Azerbaycan edebiyatını geliştirmek, onu muasır bir cereyana çevirmeyi kendine gaye edinen bazı teşkilatlar kurulmaya başlar. Bu teşkilatlar, Azerbaycan edebiyatını, tarihini, folklorunu öğrenmek ve genç edebiyatçılara destek olmak amacındadır. 1920’li yılların birinci yarısından itibaren kurulmaya başlanan bu edebî grupların birçoğu, redaksiya ve klüplerin nezdinde faaliyet gösterir. Bunlardan, “Zahmetkeş Edip ve Şair İttifakı”, “Edebiyat Cemiyeti”, “Kızıl Kalemler İttifakı”, “Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti” edebiyat tarihlerinde kendi akislerini bulur. (Kommünist, 3 Mart, 1925) Edebî grupların teşkilatlanmasında “Edebiyat Cemiyeti”nin büyük hizmetleri olur. C. Memmedgulzâde, E. Hakverdiyev, A. Şaik, S. S. Abundov, S. Mensur gibi usta şairlerin yanında genç müellifler de bu cemiyete iştirak eder. Yazdıkları yeni şiirleri burada okur, edebî sohbetlere ve tartışmalara katılırlar. Bu gençlerden biri de Elmas Yıldırım’dır. (Remzi, 18 Mart 1988)

Kommünist Partisi yetkilileri partileri açısından bu cemiyetleri zararlı görür. Partinin edebiyat

sahasındaki siyaseti nedeniyle, 15 Haziran 1925'te Azerbaycan'daki edebî cemiyetler, parti tarafından yeniden ele alınır. Cemiyette nüfuzunu arttıran eskiler parti için büyük bir tehlike arz etmektedir. 1926 yılında bu edebî cemiyetlerin yeniden teşkilatlandırılmak adına, başta "Edebiyat Cemiyeti" lağvedilerek, bu görev "Kızıl Kalemler İttifakı"na tahvil edilir. (AİA, 1966:38) Elmas Yıldırım da, bu yeni ittifakın bir üyesi olarak çalışmalarını sürdürür. 1926 tarihinde bu cemiyetin çıkardığı "Genç Kızıl Kalemler" adlı mecmuada şiirleri yayınlanır. Komünist Partisi tarafından kurulan bu cemiyetin gayesi, Sovyet rejimine körü körüne hizmet edecek sözde "edipler" yetiştirmektir. Komünist saflarında kuvvetli ve istidatlı sanat erbabı bulunmadığı için, bu gibiler ekseriya partizizler arasında aranmaktadır. Bu maksatla asıl komünist ediplerin yanı başında bir de "çığırdaş" yazarlar zümresi ihdas edilir. Böyle partisiz bir edebî zümrenin kurulması hem komünistlerin hem de milliyetçilerin işine gelir. Komünistler, bu suretle kurulan müşterek çalışma muhitinde bazı istidatlı gençleri parti lehine kazanabileceklerini ümit ederler. Milliyetçi şairler ise, başka hiç bir aleni çalışma sahası ve eserlerini yayma imkânı bulamadıkları için, bu cemiyete girmek suretiyle fikirlerini ve şiirlerini bir parça olsun halka duyurmak fırsatını elde edebileceklerini umarlar. Elmas Yıldırım'da bu çığırdaşlardan biridir.

Elmas Yıldırım, "Proletar Yazıcılar Cemiyeti"nin amaçlarına uygun şiir ve yazılar yayınlamasına rağmen, içtimaî meselelerde ve bazı toplantılardaki serbest tavırları ve nihayet ülke dışındaki edebî faaliyetleri nedeniyle siyasi idarenin kara listesine girer. Latin elifbası meselesinin müzakeresinde söyledikleri yüzünden etrafındakiler tarafından uyarılır. Süleyman Rüstem'in anlattığına göre Yıldırım, bu müzakerede şunları söylemiştir:

"Kardaşlar, Arap elifbasından latin elifbasına geçmek çok vacip iştir. Türkiye Türkleri de bu yoldadırlar. Ancak ben eminim ki, bu yakın gelecekte maruz kalacağımız dehşetli bir hadiseye hazırlıktır. Bununla vazifeli yoldaşlar Moskova'dan verilen fetva ile Kril elifbasına geçmeye kadem koyuyorlar." (Rüstem, 1990)

1920'li yılların sonuna doğru Elmas Yıldırım'ın şiirlerindeki çerçeve genişlemeye başlar. Azerbaycan, onun tabiatı, tarihi, talihi, zengin manzaraları, şark ülkeleri, Türkiye, İran Hindistan gibi ülkeler ele alınır. Bu tarz şiirlerin başında "Hindistan'da Furtına" adlı şiiri gelir. Bu şiirde Yıldırım, İngilizlerin zulmü altında ezilen Hindistan'ı güçlü bir "fil" e ben-

zetir. Hindistan'ın bir an önce kendine gelip kölelik zincirini kırmasını ve halkının bağımsızlığa ulaşmasını arzular.

Sevgi ve aşk konularına da bigâne kalmaz ve bu konuda birçok şiir yazar. Ancak doğduğu ve yetiştiği devir, muhabbet duygularını yürek dolusu söylemeye fırsat vermez, kalemini içtimaî hadiselerle çevirmek zorunda kalır. Yirmi yaşında bir şairin daha gençliğini bile yaşayamadan, kendini asrın en büyük felaketlerinden birinin içinde bulması, onu halkının uğradığı baskı ve zorlukları anlatmaya zorlar. Bu durum, eserlerinin dilene, temasına, tasvir ve ifade vasıtalarına da tesir eder.

Yıldırım'ın Azerbaycan'da yazdığı "Durnacıq" (Bakü, 1929), "Durnalar" (Bakü, 1929), "Buludlar" (Bakü, 1930)⁴, "Bir El Aşığının Dedikleri" (Bakü, 1930) şiirleri, sanatındaki romantik tahayyülün izlerini taşır. Şair, "Durnalar" şiirinde yüreğinde dolup taşan duyguları bölüşmek ister. Bunun için de turnalara müracaat eder. Şair belalı başını koyacak bir ana kucacı bulamadığından ve yetim kalbinin tesellisiz kalmasından şikâyet eder. Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin ilk günlerden başlayarak, bütün aydınlara baskı ve şiddet uygulanmaya başlar. Böyle bir zamanda, Yıldırım'ın turnalara canlı özellikler vererek onu mevcut durumla barışmağa çağırması dikkatleri üzerine çeker.

Şair, "Gelmedi"⁵ redifli koşmasında yine turnalara seslenir. Fakat burada imajlar daha güçlü, tema da derli topludur. Şiir, büyük zorluklarla ayakta durmaya çalışan Azerbaycan evlatlarının, "şimal kurdu" imajıyla gösterilen Bolşeviklerin gazabına uğradığından bahseder. Her zaman büyük bir vakar ve azametle duran Guba'nın başı artık dumanlıdır. Dağlar, dereler, çemenler kara bir yasa bürünür. Bulaklar ağlar, insanların gözlerinden keder yağar, yiğitlerde sevgiden alâmet görünmez. Böyle bir zamanda elinde üç telli sazla buraya yolu düşen el aşığından neşeli bir şeyler çalması istenir. Âşık dinleyicilerin ısrarı üzerine sazını dillendirir. Fakat sazın perdelerinden büyük bir hicran kopar. Herkesi yakıp kavurur. Âşık yukarıda zikredilen "Gelmedi" redifli koşmayı okumaya başlar:

"Eks etdikçe bu şarkı karşılara kırık-kırık.

Hepsinin gözlerinde titreyirdi sayrılık.

(4) Bu şiir Lermantov'dan iktibas edilmiştir.

(5) "Gelmedi" şiiri müstakil bir şiirdir. Yıldırım onu "Bir El Aşığının Dedikleri" adlı şiirinin terkîp bölümü gibi düşünmüş, el aşığı imajının ifa ettiği melodinin metni olarak yazmıştır. (Nebiyev, 1995:77)

*Bir akşam geribliyi sinerken aylara
Daldı küsgün baxeşlar duman*

Çeken yollara,

*Bir Şeyh Samil hiddeti gonunca dodaklara
İhtiyârlar gaş çatık baktular*

Şah dağlara”

Bolşevik zulmü altında ezilen Azerbaycan hakkında bu tasavvurun sadece bir halk sanatkarının dilinden verilmesi dikkat çekicidir. Sanırız, bu durum el âşıklarının kendi yurtlarını, kendi insanının ahval-i ruhiyesini herkesten daha iyi bileceği inancından kaynaklanmaktadır.

Yıldırım, giderek artan proleter tenkidi karşısında ne yapacağını şaşırır. Diğer şairler gibi kendini bu tür ithamlardan kurtarabilmek amacıyla “*Men de Ağlamıram*” adlı şiiri yazar. (Yıldırım, 1996)

*“Emellerimle etdim göz yaşuma elvida,
Gelbimde indi ümid bir yüksek buludlu dağ
Önümde görünmeyin ne uçurum, ne gazın,
Ümitsizlik içinde ağlayanlara yazık!”*

480

Proleter tenkidi Yıldırım’ın artık “*ağlamadığını*” ilan etmesini yeterli görmez. Ondan bu durumun yeni eserlerinde de devam ettirmesi beklenir. Sanat ve estetik kaygılara dikkat edilmez. Resmi idare, yazar ve şairlere ancak, komünizmden ve 1920 inkılabından sonra başlayan yeni hayattan bahsetme imkânı vermektedir. Proleter tenkitçilerden Hanefi Zeynelağa, “*Oktyabr ve Genç Kalemler*” adlı makalesinde şiiriyet probleminde bahsederken: “*Komünist ideolojisinden uzak olanlardan, eski bayatı materyalistce anlatmayan hiçbir kuvvetli eser beklenmesin...*” (Zeynelağa, 1927:65) diyerek, fikir ve ideolojiye sanat ve estetiğin yanında bir yer ve hak kazandırmaktadır.

Bu durum karşısında Elmas Yıldırım da, bu manada yeni şiirler yazmağa mecbur olur. Bunların arasında Kızıl Kalemler İttifakı’nın yayınladığı almanakta yer alan, “*Mayıs Güzeline, Hindli Gızı, Şarka, Garba, Yârın ve Ey Hindistan*” adlı şiirleri sayılabilir. (Kızıl Genç Kalemler, 1926) Almanığın giriş bölümünde yer alan “*Inkılâb ve Edebiyatımız*” adlı uzun makalede Yıldırım’ın adı da çalışkan ve geleceğe ümit veren genç edebiyatçılar Süleyman Rüstemezâde, Memmed Rahim Hüseyinzâde, Ali Nazım ve Hacibaba Mezerli ile beraber yazılır, onun şiirlerinin de güzel ve samimi olduğu belirtilir. “*Dün Bugün*”, Süleyman Rüstem’le yazılmış kafiyesiz bir

manzumedir. Hadiseler Petersburk’ta başlayıp, Bakü’de devam eder ve yine burada biter. Fonda Petersburk’taki Oktyabr hadiseleri tasvir edilerek, Bakü’deki işçilerin durumu hatırlatılır. 200 mısraa yakın olan bu manzumede tasvirler oldukça solgun ve eksik, dil ve ifade açısından da yetersizdir. O zaman sadece bir tebligat adına neşredilen bu şiir, diğerleriyle mukayese açısından oldukça önemlidir.

Bekir Nebiyev, “*Dün Bugün*” adlı şiirin Elmas Yıldırım’a ait olmayabileceğini söyler. Nebiyev’e göre, Yıldırım’ın yakın dostu Süleyman Rüstemezâde’nin bu şiirin altına Yıldırım’ın da adını yazarak, dostunun Türkiye’de şiirinin yayınlanmasıyla maruz kaldığı Proleter tenkidinin hızını kesmek istemiştir. Yine Nebiyev’e göre “*Mayıs Güzeline*” ve “*Anamın Qızına*” şiirlerinin mükemmelliği bu fikrin doğruluğunu desteklemektedir. (Nebiyev, 1995) Maarife Hacıyeva ise, bu şiirin Süleyman Rüstem’le birlikte yazıldığını söyler. (Hacıyeva, 1994) “*Dün Bugün*”deki kuruluk vezin bozuklukları ve dil hataları “*Mayıs Güzeline*” adlı şiirinde, kendini şiiriyet, ahenk, vezin ve kafiye olgunluğuna bırakır. “*Hintli Kızı*” şiirinde yanık bir ahenkle kara saçlı, kara gözlü bir kızcağız tasvir olunur. Onun matemli bakışlarla Azerbaycan kızından yardım isteği anlatılır. 1920 yılının ortalarında Azerbaycan’da yapılan inkılap İngiltere’nin müstemlekesi olan Hindistan’a, hatta bütün dünyaya yol gösterecektir.

Yıldırım’ın şiirlerinin Türkiye’de çıkan “*Hayat*” gazetesinde yayınlanması ona hem şöhret, hem de keder getirir. Şiir Kafkas dağlarına hitaben yazılır. Şiirde geçen “*dumanlı dağlar*” imajı, ülkenin ve halkın başına örülen büyük ve acı facialara işaret eder. Yıldırım’ın burada hislerini açıkça ortaya koyması, cemiyetin Proleter yazıcıları tarafından eleştirilir. Genç şairin attığı her adım yakından izlenmeye başlar. Komünist Partisinin görüşlerine tamamıyla zıt olan bu durum karşısında tenkit mekanizması çalıştırılır. Başta Mustafa Guliyev olmak üzere birçok kişi Elmas Yıldırım’ın üzerine hücum eder. Onu “*Milli Edebiyat*” adı altında mersiyeler yazmakla suçlarlar. Bütün bunlardan sonra Elmas Yıldırım, Azerbaycan Proleter yazıcılar Cemiyetinden çıkarılır ve Komünist Partisi tarafından Dağıstan’a sürülür.

Süleyman Rüstem, Yıldırım’ın Dağıstan’a sürgün edilmesini şöyle anlatır:

“O zamanlar herkes yenilik hevesinde yenilik arayışında idi. Çokları inkılaptan sonra, her şey yeniden kurulmalı, eski ne varsa bepsi atılmalıdır fikrinde idiler.

Bu tutum klasiklerle ve yaşlı nesil sanatçılarıyla olan münasebeti yok etti. Biz Azerbaycan Proleter Yazıcılar Cemiyeti'nin genç üyeleri istiyorduk ki, herkes bizim gibi yazsın, herkes bizim gibi düşünsün, inkılabı acilen anlatsın... Biz, yaşlı nesil sanatkârlarına bazen gerekli kıymeti vermiyorduk. Zaman karışık idi. Bazıları kızıl faaliyet gösteren Müsavat Partiyası'nın tesiri altında idi. Bazıları ise baksız tenkitlere maruz kalıyordu. Bunun neticesinde birçok şair ülkemizi terk etti. Onların hiç biri ne burjuva yazıcısı idi, ne de bey-ban çocukları. Aralarında Almas Yıldırım gibi çok güçlü ve istidatlı şairler de vardı." (Rüstem, 22 Yanvar 1980)

Şairin Dağıstan'a giderken yolda yazdığı "Elvida Bakü!" şiiri, uzun sürgün yıllarının başladığını göstermektedir. Bakü'den yola çıkarken yüreği sızlayan, gözleri yaşaran şair, her şeyden önce çocukluğu ve gençliğini geçirdiği bu şehre seslenerek elveda der:

"Sende geçib getti iyirmi dört yaşım,
Bir zaman beladan çıkmadı başım,
Sen oldun hemdemim, derdli yoldaşım,
Layllar söyledin mene, elvida!"

Bu mecburi yolculuk, Bakü'den yapılan son yolculuktur. Artık doğduğu ve yaşadığı bu elleri görmek ona nasip olmayacaktır. Fakat onun asıl derdi bu değil, halkının düştüğü zulmün yarattığı faciadır. "Dağlar" imajı, umumiyetle, Yıldırım'ın şiirinde çok geniş bir yer tutar. O, dağları insan gibi canlandırır, onları kendi halet-i ruhiyeleri içerisinde dillendirir ve dağlarla hasbihâl eder.

Dağıstan'a sürgün edilmesi münasebetiyle kaleme alınmış "Dağlara Vida" şiirinde Yıldırım'ın şairliğini ortaya çıkaran bazı motifler de mevcuttur. Şair burada vatani için "her belaya katlanan" bir aydındır. Başına gelen sıkıntıların arkasında vatana duyduğu derin muhabbet yatar. Şair için çocukluğunun sevimli şehri Bakü'den ayrılmak ölümden beterdir. Ne yazık ki, ülkeyi idare edenler "kızıl bir yıkuya" dalıp halkın nasıl bir uçuruma sürüklendiğinin farkına varamazlar. İşte böyle bir zamanda ortaya çıkan şair, büyük bir inanç ve kararlılıkla vatanın bağımsızlığı için bu yola çıkar:

"Bir gün geler goşarak yurdumun barayına
Men ateş açacağam düşmenin sarayına
Ne düşer yurdu getmiş bir iyidin payına?
Ya şerefli istiklâl

Ya gızıl kan, a dağlar!"

Vatanını, milletini sonsuz bir muhabbetle seven şairin "bir canı gibi" izlenmesi, onu dehşete düşürür ve kendi vatanında bir garip gibi dolanır. Onu en çok üzen de, bir zamanlar dost saydığı insanların artık ondan kaçmalarıdır. Genç şair, "korkulu düşman" diye yurdundan uzaklaştırılır. "vatan haini" imiş gibi milletin hafızasından silinmeye çalışılır. Şair, bu dayanılması güç vaziyeti de dikkate alarak şiir yazmaktan bile vazgeçebileceğini ima eder:

"Men artık ne yazım yurduma dair?
Düşmen zeber saçı, dostlar gizlenir.
Bilmem öz yurdunu seven bir şair
Neçin de bir canı kimi izlenir?!"

Elmas Yıldırım'ın Dağıstan'a sürgün edilmesi, kendisini oldukça etkiler. Yıldırım, Dağıstan'da dili ve dini bir olan kardeşlerinin içine düşer. Yeni devir Azerbaycan edebiyatının ilk ve güçlü roman-cısı Elekberzade Ebulhasan, Azerbaycan ve Özbek şiirinin temsilcisi Maksut Şeyhzade ve bazı diğer sanatçılarla bir araya gelir ve onlarla dostluk kurar. Yıldırım, burada pedagoji işiyle meşgul olur. Halkın içtimaî durumunu ve tarihî geleneklerini konu alan şiirler yazar. Şairin Dağıstan'a sürgün edildiği tarih, buradaki edebî âlemin canlanmaya başladığı bir döneme rastlar. Bu dönemde, Komünizm idaresinin bütün SSCB'de kurmaya çalıştığı "Proletar Yazıcılar Cemiyeti"nin teşkilatlanması da devam etmektedir. Azerbaycan'dan bu cemiyetin anlayışına uymadığından sürgün edilen şair, yeni bir sürgünle karşılaşmak için bir yandan bu faaliyetler içinde yer almaya, diğer yandan da kendi doğrularından taviz vermeye gayret eder.

Dağıstan'a sürgün edilmesi şairi derinden yaralar. Ancak Dağıstan, bir yandan da onun yaratıcı muhayyilesi için çok büyük bir önem arz eder. Zengin müşahedeler ve yeni arayışlar ona, yeni mevzularda eserler yazmak için elverişli imkânlar yaratır. Dağıstan'ın Mohaçkale, Derbend, Kasım-kend, Abti bölgelerinde ve onlara yakın dağ köylerindeki sosyal ve edebî toplantılarda kendini kabul ettirir. Yıldırım buralarda, Azeri, Kumuk, Lezgi, Avar, Dargın ve Lak topluluklarıyla tanışır. Sağlam dostluklar kurar. Edindiği izlenimler, bu dağların kendisinde uyandırdığı zengin teessürat, geniş tabiat güzelliği burada yazılan eserlerinin mayasını teşkil eder. Vatanında siyasî idarenin amansız darbelerinden sarsılmış olan şairin, gerginliği ve kederi biraz olsun azalır. Bakü'nün kalabalık ve gürültülü sokaklarından sonra koynuna atıldığı Dağıstan

manzaraları, şairin hüznü kalbini biraz da olsa avutur ve onu teskin eder.

Yıldırım'ın Dağıstan'da yazdığı "Boğulmayan Bir Ses" adlı şiiri, sadece onun yaratıcılığında değil, Azerbaycan Edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Şiir, Dağıstan'dan annesine yazdığı bir mektup gibidir. Bu tarz şiirler, sonraki yıllarda Süleyman Rüstem, Samed Vurgun ve özellikle Ahmed Cemil tarafından da yazılacaktır. Yıldırım'ın bu şiiri, 1929 yılında yazıldığı düşünülmektedir. Ayrıca "Yığıtlere Sesleniş" kitabında bu şiir eksik verilir. Şiirin son parçası aynı kitabın 50. Sahifesinde, "Türkümler" başlığı altında müstakil bir şiir olarak neşredilir. Bu iki şiirin aynı şiir olduğunu düşünüyoruz. Şiire, annesinin portresini tasvirle başlar. Okuyucu burada elleri göklere açılmış, nur yüzlü bir ana ile karşılaşır. Ana bütün gün oğlu için dua eder:

"Be'zen kirpiyinde iki damla yaş
Çıkarsan o tozlu yollar üstüne,
Gelbinde çarpınan gizli bir telaş,
Derler ki, bir dua okursan mene.
Titrek dudaklarla meni anırsan,
Yanırsan, yanırsan, ana, yanırsan."

482

Henüz yirmi yaş bile dolmadan vatanından sürgün edilen bir evladın anası, seccadeye kapanıp Allah'a yalvarmaktan başka ne yapabiliyordu? Fakat oğlu, anasının tasavvur ettiği kadar aciz değildir. Halkın düştüğü bu zulüm ve esarete rağmen bu ruhtan düşmez. Şiirde de görüleceği gibi, kendisinin artık mabetlerden hiçbir beklentisi yoktur. O artık bir mücadelenin yolcusudur. Bu mücadelede onun duymak istediği yegâne ses, "Türk kalbinin iradesi, milletin hak sesidir".

Şairin edebî çizgisi ve şahsiyetindeki gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için Dağıstan'da yazdığı poemaların⁶ önemi büyüktür. Hacmi, işlediği konular, yarattığı bedii tipler açısından burada yazılan şiirler gayet sanatkarane ve içi dolu şiirlerdir. Bu şiirlerin bazılarının mevzuu Azerbaycan'da yaşanan gerçek olaylardan alınmıştır.

Dağıstan'da yazılan poemaların başında 1929 tarihli "Dağıstan Qızı" gelir. Şiirin kahramanı güzel Elçin, Derbend'e gidip orada tahsil almak ister. Babası ise başlık parası uğruna onu sevmediği Temirhan'a vermek ister. Dağıstan'ın ananelerine göre kızın, aile büyüklerinin sözünden çıkması mümkün değildir. Bu durum onu derinden üzer. Bir gün Derbend'ten köye gelen bir öğretmen, onların

evinde misafir olarak kalır. Okumak hevesiyle yanıp tutuşan Elçin için, böyle bir zamanda evlerinde bir öğretmen misafiri olması mucizeden daha öte bir şeydir. Haspolad Elçin'in bu arzusunun destekleri ve ona elinden gelen her şeyi yapacağına dair söz verir. Fakat bu durumdan haberdar olan Temirhan gece karanlığında eve dönmekte olan Haspolad'ı öldürür. Öğretmen ölüm döşeğinde, Elçin'den intikamını almasını ister ve çocuklarını ona emanet eder. Elçin intikam andı içer. Köyünden ayrılarak Derbend'e gider. Üniversiteyi bitirir, öğretmen olarak köyüne tayin olur. Halkın gerici fikirlerine aldırılmayarak küçük çocukları okutur, merhum Haspolad'ın intikamını bu yolla alır.

"Şehvet Kurbanları"da, namusu kirletilen bir Dağılı kızının acıklı hikâyesi anlatılır. Dağılı kız zengin bir beyzâde tarafından zorla kirletilir. Ailesi, komşuları, bütün köy hiçbir suçu olmayan bu kızdaki yüz çevirir. Çaresiz kalan kız Dağılardan şehre iner. İlk gençliği ve romantik hayalleri yıkılmış olan bu "şehvet kurbanı", şehir hayatının girdapları içinde kaybolur. Kendi iradesi ve inatçılığıyla arzularına kavuşan Elçin'den farklı olarak "Şehvet Kurbanları"ndaki kahraman, manevi bir iflâsa uğrar.

"Adet Bataklığında" (Mohaçkale, 1929) Reyhanat, zengin bir tüccarın oğlu olan Giray'ın vaatlerine kanar. Giray, her hafta başka birine âşık olan şıpsevdi bir gençtir. Reyhanat başına gelen kötü olaydan sonra kendini kayadan atarak intihar eder. Burada Yıldırım, "Şehvet Kurbanları"nın kahramanı ile Reyhanat'ın talihleri arasındaki farkı ortaya koymak ister. Her iki poemada da, zamanı geçmiş adetlerin acımasızlığına karşı çıkan şair, ikinci poemada Dağılara müracaat ederek bu kanlı kanunlardan uzaklaşmaya çağırır.

Dağılı kızların talihleri ve kahramanlıkları Yıldırım'ın "Kıçgine" (Kırım, 1928) ile "Azad Yay" (Kırım, 1928) poemalarında da mevzunun merkezine oturtulur. Eserin arka planında hanlıklar devrinde ortaya çıkan hadiseler yer alır. Karadeniz'in Kırım sahillerinde yoksulluk içinde, ama mutlu bir hayat süren Kıçgine adlı bir balıkçı kızı, bir gün evinden alınarak Tukay Han'ın sarayına getirilir. Tukay Han evinde düzenlediği iştret meclisleri ile ün salar. Yine böyle bir eğlence sırasında Kıçgine ile eğlenmek üzere onun odasına gider. Namusunu her şeyden üstün tutan genç kız, sevdiğine sadık kalarak ayyaş

(6) Poema, "Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugatı"nda manzum hikâye olarak tarif edilir. Y.Akpınar da, "Azəri Edebiyatı Araştırmaları" adlı eserinde manzum hikâye veya manzum roman olarak adlandırır.

Tukay Han'la yatağa girmeye razı olmaz. Koynunda gizlediği hançerle Han'ı öldürür. Halk bu yiğit kızın şerefine Tukay Han'ın sarayına "Kıçgine" adını verir. Böylece Elmas Yıldırım'ın yarattığı "dağlı kızlar" imgesi, namusunu ve şerefini korumak için hayatlarından geçmeye hazır temiz ve ulvi kahramanlar olarak dikkati çeker.

"Selimban"⁷ poemasında dağlıların Çar istibdadına karşı giriştikleri istiklâl mücadelesi anlatılır. Vatanında esir yaşamayı kendine yediremeyen Selimban arkadaşlarıyla birlikte dağlara çekilir ve Çar'ın nizami ordusuna karşı yiğitçe savaşır. Eserin ilk bölümünde Selimban ve onun kardeşi Sultan Murat'ın çocukluk ve ilk gençlik yılları anlatılır. Sonraki bölümlerde ise, Çeçenlerin hak, adalet uğrunda verdikleri mücadele epik levhalarla kendi aksini bulur.

Elmas Yıldırım Dağıstan'a geldiği günden beri, buradaki edebî çevrelerle ve özellikle genç edebiyatçılarla bir araya gelir, gazete ve dergilerde çeşitli yazılar yayınlar. Yıldırım'ın gençler arasında ünü yayılmaya başlar. Bu durum özellikle resmi idarenin dikkatini çeker. Şairin aydınlar ve özellikle talebeler arasında nüfuzunun artması tehlikeli görülür ve buradan da Türkmenistan'a sürgün edilir.

Yıldırım, Dağıstan'a sürgün edilirken Bakü'nün dağlarına hitaben bir veda şiiri yazmıştı. Dağıstan'dan sürülünce de, Türkmenistan'a ulaşmaz yazdığı şiir yine dağlar üzerinedir. Şair buradaki sürgün hayatına dair hislerini sadece "Kopet Dağları"na açar:

"Her yanım bir çeşme, göy çemen, çayır,
Artık men ne yazım tesvire dair?
Gelmış huzuruna esir bir şair,
Sevgimi kalbine sal, Kopet Dağları!"

Şairin hislerini Kopet Dağlarına ithaf etmesinin sebebi, o dağların güzelliğinden kaynaklandığı kadar, dağların buldukları ülkelerin yücelik, heybet ve vakar timsalleri olmasına da bağlanabilir. Dağların koynunda yaşayan halk bir takım imajlarla ebedileştirilir. "Kopet Dağları" şiiri de böyledir. Çoğu zaman başı bulutlar, sinesi dumanlarla kaplı olan Kopet Dağları, Kafkas sıradağları gibi ebedidir. İşte bu hususiyet binlerce yıl burada yaşayan halkların verdikleri mücadelenin simgesidir. Bu yüzden dağlara duyduğu muhabbet onun benliğini, kalbindeki vakarını ve mücadele azmini güçlendirir.

"Birleşen İki Nehir" şiiri, şairin yaşadığı sürgün hayatının çeşitli merhalelerini anlatır. Uzun yol-

lar kat eden Kür çayı, Araz'la birleşerek büyük bir nehir yaratır ve oradan Hazar'a dökülür. Birinde Kafkas, diğerinde bir Türkmen kızının saçlarını yıka-yıp dertleştikleri nehirlerin ikisi de, şair için azizdir. Şairin bu nehirler için kullandığı teşbihler dikkate değerdir:

"Kucaklaşmış o yerde birleşen iki bacı,
Biri eşğim, varlığım, biri başımın tacı.

.....
Biri kalbimdeki gan, biri gözümün yaşı."

Aşkabat'ta göz hapsinde tutulan Elmas Yıldırım, edebî faaliyetlerini burada da devam ettirir. Şairin lirik şiirlerinin birçoğu bestelenerek Aşkabat radyosunda şarkıcılar tarafından okunur. (Hacıyeva, 1994:)

Yıldırım, Aşkabat'a gelir gelmez Türkmen aydınlarıyla yakın ilişkiler kurar. Basın ve yayın organlarını yakından takip eder. Çeşitli yazı ve şiirleri yayınlanır. Bilhassa vatan, millet ve bağımsızlık konularında yazdığı şiirleri elden ele gezer. Kısa zamanda çevresinde tanınmaya ve sevmeye başlar. Burada çevreyi dolaşarak halkın yaşayışını izler. Vatanperver bir neslin yetişmesine çalışır.

Elmas Yıldırım'ın bu faaliyetleri, başta Azerbaycan Proleterya Cemiyeti mensupları olmak üzere Komünist Partisi'nin bütün organlarının dikkatini çeker. Yıldırım'ın sürgündeki faaliyetlerini kontrol etmek ve onun Aşkabat'taki durumunu araştırmak üzere, Bakü Baş Siyasi İdaresi tarafından hususî bir heyet gönderilir. Heyet bir taraftan Yıldırım'ı adım adım takip eder, diğer taraftan da onu gözden düşürmek için ağır yazılar yazar. Şairin Aşkabad Radyosunda yayınlanan "İşle Bizim Ellere" ve "Mayıs" şiirleri tehlikeli görülür. "İşle Bizim Ellere" şiirinde geçen "eller" imajının, Ahmed Cevad'ın "Göy Göl"ündeki eller ile aynı manada kullanıldığı varsayılarak Yıldırım açıkça ikaz edilir. Heyet başkanı Ekber Ruhi, 1932 tarihli "Zehmet" gazetesindeki yazısında: "Almas Yıldırım İdeologiyamız için zararlı bir insandır. Bize inanmak şartı ile aramızda kalmak dileğinde ise, bu arzusunun matbuat vasıtası ile bildirmelidir." diyerek

(7) Bekir Nebiyev, bu poemanın eksik olduğunu söyler. Ancak eksik kısım hakkında herhangi bir bilgi vermez. 1930 yılında neşredilen "Dağlar Seslenirken" adlı kitapta dört parçadan oluşan "sürgün" adlı bir bölüm vardır. Bu bölüm, teması itibarıyla "Selimban"ın devamı gibidir. "Sürgün" poemasının birinci bölümünde Rus Çarının Çeçen halkına yaptığı tarihi zulüm ve Çeçenlerin Sibirya'ya sürgün edilmeleri anlatılır. Yurdunu yuvasını terk etmek istemeyen çoluk çocuk, yaşlı genç demeden herkes katledilir. Köylülerin birçoğu helak olur. Kalanlar ise, sürgün edilirler. Poemanın elimizde olan kısmından sonunun nasıl biteceği hakkında bir sonuca gitmek mümkün değildir.

şairi uyarır. Yıldırım'ın bu uyarıları dikkate almaması halinde, hapse atılması veya öldürülmesi teklif edilir.

Elmas Yıldırım için artık iki yol vardır. Ya Ekber Ruhi'nin söylediklerini kabul edip onların safına geçecek, ya da milli idealin hayata geçirilmesi uğruna açtığı mücadeleye devam edecektir. Ancak, Ekber Ruhi'nin açık tehditlerini gören şair, yeni evlendiği eşi ve üç aylık çocuğu için endişelenmeye başlar. Şair için artık Türkmenistan'da kalmak büyük bir tehlikedir. Bu sebeple Türkmenistan'dan ayrılmaya karar verir. Yıldırım, 1934 yılında ailesini de yanına alarak İran üzerinden Türkiye'ye gelir. Türk vatandaşlığına kabul edilmesi biraz olsun sürgünlüğünü unutturur. Artık sürgünde değil gurbettedir. Türkiye onun için ikinci vatanıdır. Ama yine de kalbi Azerbaycan'ın hasretiyle yanar. Onun gurbet şiirlerinin birçoğu bu hasretten kaynaklanır. Zorla yurdundan koparılan şair, sürgünlüğün ağır yükünü hayatının son gününe kadar sırtında taşır. Bu durum onun eserlerine de yansır, en ince ayrıntılarıyla mısralarına aks eder. Bu açıdan onun şiirleri, Azerbaycan şiirindeki "gurbet şiiri geleneğinin" en bariz, en mükemmel ve en zengin örneklerinin başında gelir.

484

Şiirlerine, "Gurbetde", "Gurbet Mektupları", "Gerip Kuşuma" gibi başlıklar veren Yıldırım, gurbet şiirlerinin asıl kaynağı olarak Azerbaycan'ı görür. Vatan onun derdi, ateşi ve talihidir. Bütün şiirlerinde vatanından, obasından, halkından yana yana bahseder. Şairin eserlerinde sık sık görülen bu duyguyu Alptekin, "aşk" mefhumuyla izah eder:

"Edebiyatta aşk esaslı bir mevzudur. Aşkı terennüm etmeyen kaç şair olduğunu ben bilmiyorum. Fakat bizim şairin terennüm ettiği aşk adı aşk değildir. Onda tutuşan vatan muhabbetidir. Şairin türküsü yurt sevgisinin zirvesidir. O sevgiyi ne Çeka'nın yosun tutmuş bodrumları, ne de "buzul cehennemlerin" tahammül edilmez ıstırapları söndürebilir." (Alptekin, 1936:5)

Yıldırım'ın gurbet sızılarını yaşadığı yerlerden biri de Tabran'dır. 1934 yılında burada yazdığı "Bir Parça"da, vatanının gözünün önünde bir anlığına da olsa canlanacağı günü, talihine doğan bir güneşin şafağıyla kıyaslar. Bu şafaktan mahrum kaldığı için şairliğine lanet okur.

Yıldırım'ın şiirlerindeki vatan hasretinin ifade vasıtaları çok muhtelif ve rengârenktir. "Gurbetde", "Batan Güneş", "Gölcükle Derdleşme", "Azeri Duası", "Yurt Hasreti", gibi şiirlerinin her birinde şair, vatan hasretini ifade için yeni vasıtalar arar, yeni imajlar kullanır. "Gafgaz" şiirinde, vaktiyle Puşkin'in

sürgün hayatını cennete çeviren bir yurt olarak ele alır. "Yurd Hasreti"nde kahramanın kanatsız yaratılmış olmasına eseflenir. Allah kanat verseydi bir anda uçup dağları aşar, Göy Göl'ün sahillerini bir bir dolaşır. Hatta Bolşevik askerlerinin atacağı bir okla vurulsa bile gam yemez, yurdunun sevimli toprağına kavuştuğu için sevinir, mutlu olurdu. "Azeri Duası"nda şair, ulu Tanrı'ya müracaat ederek Kâbe'den, hatta Cennet'ten vazgeçtiğini yeter ki, kendisine "od savuran toprağından" bir kabirlik yer verilmesini yalvara yalvara niyaz eder. Buna nail olursa öldükten sonra cehenneme gitmeye bile razı olur. "Neyleyim", "Kaf Dağına Türküler", "Kuzğum İçin", "Kurbanın Olabilsem", "Şerkim" şiirlerinde de aynı ruh hâkimdir. "Silaya Varacağam" ve "Bir Gün" şiirlerinde yolunu kesen dağları bile aradan kaldırıp, vatanının etrafına halkalanmış esaret zincirini parçalayacağına emindir.

"Esir Azerbaycanım" şiirinde vatansızlık, yuvasız kalmanın verdiği gariplik şairi Allah'tan bile yüz çevirmek çılgınlığına iter. Klasik şiirde sevgilisine kavuşmak için din değiştiren, İslam'ın haram kıldığı şarabı içen maşuklar az değildir. Hüseyin Cavid'in "Şeyh Sen'an" adlı eserinde kahraman çok sevdiği Tersa kızına kavuşmak için din değiştirir ve boynuna Gürcü sayağı asar. Hatta bu yolda domuz olatmaya çıkar. Ancak kendi vatanı uğruna Allah'tan imtina etmek derecesine ulaşan şiirlere ilk kez Elmas Yıldırım'da rastlıyoruz:

"Gönlüme tek Kâbe yaptım seni men,
Sensiz neylim gurbet elde günü men,
Sensiz neylim Allah'ı men, dini men,
Azerbaycan, benim tacım, tabtım oy!...
Oyanmaz mı kor olası baktım oy?!"

Yıldırım'ın şiirlerinde Türkçülük ve Turancılık teması da önemli bir yer tutar. O, bu fikri hocası Ahmed Cevad'ın şiirlerinde tanrı ve ömrü boyunca bu idealin gönüllü bir neferi olur. Bu uğurda şiirler yazar, yazılar kaleme alır ve mücadele eder. "Men Kimem", "Gara Dastan" ve "Men mi?" şiirlerinde Ahmed Cevad gibi eski tarihlere müracaat ederek Türk'ün şanlı geçmişini hatırlatır:

"Men miyem Altaylarda başı göylere deyen,
Taribi menmi yazdım, tarih mi meni öyen,
Men miyem indi beyle tevekküle baş eyen?..."

Yıldırım, bu yolda halkına Bolşeviklerin köleliğine karşı mücadele ruhu aşlamak ister. "Qara Dastan" şiirinde bu fikri daha da ileriye götüren şair,

sadece Azerbaycan'ın değil, Bolşevik istilasının altında ezilen bütün Türk bölgelerinin aynı durumda olduğunu belirterek dünyanın dikkatini bu tarihi adaletsizliğe çeker:

*"Kimse bilmez Tanrıdağın yaşını,
Duman almış Altayların başını.
Uçurmuşlar başdan devlet kuşunu,
Satvetine üz çevirmiş zaman, hey!
Koca Türk'ün düşdüğü derd yaman, hey!
Azerbaycan derd içinde boğulmuş,
Sevenleri diyor diyor kovulmuş,
Ağla şair ağla yurdun dağılmış,
Harda kopuz, harda kırık kaman, hey,
Harda büyük vatan, harda Turan, hey?"*

Yıldırım, muhtelif şiirlerinde anlattığı Türkçülük ve halkının talihi ile alakadar fikir ve duygularını "Kara Dastan" şiirinde umumileştirir. Bu "halklar hapishanesi"nde destanlara sığmayacak facialara "Kara Dastan" başlığı oldukça uygundur. "Kara Dastan"ın son bendinde "Ağla şair, ağla, yurdun dağılmış!" mısraında sıkıntılarını halkının dertleriyle birleştiren şair, bu derdi yürek yakan bir nâleye çevirir. Bu ağrının en hazin, en kederli yanı ise, şiirin her bendinde tekrarlanan "Koca Türk'ün düşdüğü derd yaman hey!" mısraında gizlidir. Ne yazık ki, Ahmed Cevad, Hüseyin Cavid, Mikâil Müşfik gibi Elmas Yıldırım da yıllarca mücadelesini verdikleri Türk ellerinin esaretten kurtuluşunu göremediler.

Aslen Bakü'lü olan Yıldırım'ın şiirlerinde "Bakü" imajıyla sık sık karşılaşırız. Bakü, şairin, çocukluk ve gençlik yıllarının munis şehridir. Hazar sahili, Sebayıl Rayonu, Abşeron hasretle anılır. "Bakü" şiirinde, 1920'li yıllarda cereyan eden Bolşevik ihtilâli, şehrin ve halkın düştüğü durum anlatılır.

*"Bir zamanlar adına eşk okudum illerle,
İndi artık gelbimin içinde inle, Bakı!
Uğrunda çarpışanlar kolları bağlı getdi,
Men yanarak kül oldum
senin derdinle, Bakı!"*

Bakü'de yaşananlar şairi derinden üzer ve kendini kaybetmesine neden olur. Üçüncü mısra da geçen "kolları bağlı gitti" ifadesi ile vatan için çarpışan binlerce genç Azeri münevverin "buzul cebenemlerde" zincirlenip işkencelerle öldürülmesi hatırlatılır.

Halkının düştüğü duruma kahrolan şair, "Yiğitlere Sesleniş" şiirinde geleceğin yegâne ümidi olan gençliğe seslenir. Onları, şimdi küsüp oturmak zamanı değil, mücadele için ayağa kalkmak ve harekete geçmek zamanıdır diye uyarır. "Yolunda ilk kurban ben olacağım!" diyerek ileri atılır. Halkının emeğine, işine, aşına hatta vicdanına karışılmasına izin vermez. Aydınlarla, birinci vazife olarak, Sovyet emperyalizminin yıkılmasını ve "halklar hapishanesi"nin parçalanmasını gösterir. Hatta "Kızıl Kalemler Dünyasına" şiirinde, bu hapishanesinin bir gün mutlaka dağılacakını ifade eder. Vatanın bağımsızlığa kavuşacağı ümidi şairi hiçbir zaman terk etmez. Fakat yüreğinin derinliklerinden her zaman bir sızı duyulur: "Acaba ben de o günü görebilecek miyim?" diye dertlenir. Herşeye rağmen geleceğe olan inancını hiç kaybetmez:

*"Sen aldırma, içimden yaralıyam, yaralı
Bırak geçsin genç ömrüm fırtınalı*

Boralı.

*Men bilirem sonunda çıkmam üzümü karalı,
Yurdumun gençliğine umudim, imanım var!"*

Elmas Yıldırım eserlerinde tabiat tasvirlerine de bolca yer verir. Sosyal içerikli şiirlerinin içinde bile coğrafi güzelliklerden, tabii manzaralardan, tabiat hadiselerinden ustalıkla bahseder. Özellikle poemalarında ele aldığı bütünlük ve kullandığı tiplerin psikolojileriyle bağlı olarak şair, tabiata her defasında yeni bir nazarla bakar, onlarda tekrarsız alâmetler görür ve onları yeniden canlandırır. "Şehvet Kurbanları" poemasındaki şu dörtlükte:

*"Dün gece sabil boyu gezirdim yavaş yavaş,
Seslenirdi gezdiyim yerde hırda daş.
Göy mavi, deniz mavi, ay buludlar altında,
Dik kayalar denizden çıkan otlar altında"*

Gece vakti yapılan bir sahil yürüyüşü anlatılır. Manzara muhteşemdir. En küçük ayrıntılar bile verilir. "Selimxan" poemasında ise, çarizmin Çeçenlere karşı giriştiği katliamdan sonra, tabiat kara libaslarını giyip, bu facianın kahramanları için yas tutar:

*"Akşam oldu, mavi göyler
Perde çekdi üzüne,
Bir heç kırık kondu akan
Pınarların gözüne."*

Yıldırım Kafkas halkının bağımsızlık mücadelesini, azmini, sadakatini devamlı canlı tutmak için dağlara müracaat eder, bu yenilmez ruh tabiat vasıtasıyla canlandırılır. Yıldırım tabiatla insanlar arasında bir takım benzerlikler bulup onları kendi iç âlemi ile beraber tasvir etmeyi sever:

"Ormanlardan akıp gelen, gayalardan

Sızan su,

Göy mermerli, gelbimizin çırpınırdı

Telleri,

O sevdalı al mayısın lâleleri, gülleri

Düzüldü bir lenta kimi, siyah,

Gıvrım saçlara.

Başlarında çelenkleri benzerdi al taçlara."

Şairin bir süreliğine günlük hayattan uzaklaşarak dağların koynunda seyre çıktığını gösteren bu mısralarda gizli dinamik ve hareketli olan bir güzellik okuyucuyu müteessir eder.

Edebî eserlerde poetik değer, kullanılan dil, üslup ve ifade vasıtalarıyla ölçülür. Edebî sanatlar, vezin ve kafiye gibi söz ve ritim unsurları şiire ayrı bir değer katar. Yıldırım'ın şiirlerinde kullandığı dil, sade ve oldukça aktıcıdır. Azerbaycan Türkçesi ile halk diline ait kelimeler bulunur. Bilhassa manilerindeki ifade güzellikleri halk şiirinin özelliklerini taşır. Ölümden sonra hazırlanan bazı kitaplarında ya sayfa içinde ya da kitabın sonunda yerel ağızlardan aldığı bazı kelimeler için izahat verilir. Yıldırım'ın şiirleri fikir bakımından da oldukça yoğundur. Bilhassa Türkçülük fikrini işlediği şiirleri, hem söyleyiş hem de mana derinliğine sahiptir. İmge dünyası oldukça zengindir. Benzetmeleri dikkati çeker. Şiirlerinde en çok teşbihi kullanır. Öyle teşbihleri vardır ki, bunlarda benzeyenle benzetilen arasındaki münasebetler kendi manasından farklı bir başka manada kullanılmak suretiyle adeta yeniden yaratılır. Bazen şiirin bir bendini tamamen teşbih esasına bağlayarak kurar:

"Gafgaz, o yaşıl yurd, o muebbed

Gafgaz, Onu men görmeden ölsem, ona dair

Gebrimizde yazulsın iki mısra şu kitabe:

Aşığdı gözəl yurduna gurbetde de şair,

Heyyam nece aşığıdise gül rengli şeraba."

"Yaban Şarkısı" şiirinde, vatan hasretiyle geçen uzun yıllar şairin saçlarını vakitsiz ağartır. Ancak şiirde ne saç adı, ne de ağarma fiili kullanılır. Buna

rağmen hem mana derinliği hem de ses coşkuluğu yakalanır:

"Senin ganadın var, men de qol qırıq,

Sen de gözəl bir ses mende bıçqırıq

Sardıqça gönlümü me'lun ayrılıq

Gar düşmüş dağlara benzeyir başım."

Yıldırım şiirlerinde genellikle hece veznini kullanır. Hatta poemalarında farklı vezinleri birlikte kullandığına şahit oluruz. Aruzla yazılmış şiirleri azdır. Bekir Nebiyev bu konuda şunları söyler:

"Elmas Yıldırım'ın eserlerinde aruzla yazılmış bazı şiirler varsa da çoğunlukla hece veznini kullanmıştır. Şiirlerinde bir ölçü ve abenk elvanlığı hâkimdir. Epik eserlerinde hecenin birçok değişik ölçülerinden faydalanmıştır. Ayrıca poemalarında, bir hadiseden diğerine, mükâlemeden manzaraya, ric'atden tabiat tasvirine geçerken bütünlüğe ve epik tabkiyeye yeni bir abenk vermeye muvaffak olur." Nebiyev, 1995:125)

"Selimhan" poeması bu açıdan oldukça zengin ve önemlidir. Aşağıya alınan parçaların farklı temalar içermektedir. Şair bu parçaların her biri için farklı vezin biçimleri kullanır. Bu durum şiirlerinde daha hoş bir tesir uyandırır:

"O zaman ki, talanmış mermer donlu obası

Zalımların elinde od tutardı yanardı,

Onda bizim selimhan, qaçaqların babası

Başı garlı dağların

Sinesine gonardı." (14)

(...)

"Orda hayat vardı, dukanı, restoran..."

Serkeş zabitlerin ellerinde gan.

Çeçen gam sorub beslenirdiler,

Gan dolu edgebler seslenirdiler." (11)

(...)

"Heyalımda yer etmiş

İhtiyâr dağlarımız,

Seninle gezdiyim o

Behdiyâr dağlarımız." (7)

İlk dörtlükte, Bolşevikler tarafından yurtsuz yuvasız bırakılan dağlıları, onların birlik ve beraberlik içinde vatan için verdikleri mücadeleyi anlatırken hecenin 14'lü ölçüsündeki ağır ritim ve ahenkten faydalanan şair, bu toprakları ve üzerinde Rus zabitlerinin yaşadığı eğlenceli meclisleri anlatırken

de, on birli hecenin çevik olan 6+5 ölçüsüyle verir. Hatıralarına döndüğü ve biraz da lirik bir havanın estiği sonuncu bentte ise bayati ahengini hatırlatan hecenin yedilisi (7) ile kaleme alır. Her üç halde de şeklin tasvir edilen mahiyetine uygun seçildiği açıkça görülmektedir.

“Boğulmayan Bir Ses” şiiri beş bentten ibarettir. Birinci bölüm 6+5 ölçüsü ile kaleme alınır. Bu bölümde sürgündeki oğlu için yanıp tutuşan bir ana vardır. Burada büyük bir heyecan ve telaş içinde aralıksız Allah’a yalvaran, ağlamaktan gözlerinin nuru gitmiş bir ana tasvir olunur:

*“Ba’zen kırpiyinde iki damla yaş,
Çıkersan o tozlu yollar üstüne
Gelbinde çırpıman gizli bir telaş,
Deyirler, bir dua okursan mene.
Titrek dudaklarla meni anırsan,
Yanırsan, yanırsan, ana, yanırsan”*

Bu ölçü ve ahenk ananın hazin görünüşünü, titrek dudaklarından kopan dua iniltilerini, kısaca iç dünyasını aksettirmesi açısından çok önemlidir. Şiirin son bendi ahengi itibariyle aruzu hatırlatan hecenin (7+7) on dördlüsü ile yazılır:

*“Lâkin benim düşüdüüm fırtınalar,
boranlar
Mebrablara eks eden dualardan ne anlar?!
Esrlere izlenen o garanlık, eski yol
Çıkarmadı bizleri bir nicâta, emin ol!
... Meni yalnız ümidim Türk gelbi,
iradesi,
Meni yalnız duyduğum milletimin
hak sesi.”*

Burada da, önceki bentlerdeki ana imgesinin takdiminde kullanılan ahenk, yalvarış ve gergin beklemiş, kahramanın keskin itiraz duygusuna ve coşkunun gazabına yerini bırakır. Bu heyecan ve hareketi anlatmak için de hecenin (7+7) on dördlüsüne müracaat edilir.

Yıldırım’ın bazı şiirleri vardır ki, hece ile yazılmasına rağmen neredeyse serbest şiiri hatırlatır. Bu şiirler kendi ahenkleri itibariyle diğer şiirlerinden geri kalmaz. Serbest şiir, şaire duygu ve düşüncelerin teferruatına ulaşmak için de geniş imkânlar sağlar. “Gurbet Mektupları” bu tarz şiirlerdendir:

*“Gurbet dedikleri issiz bir ada,
Dört tarafı uçsuz bucaksız deniz.*

*Sabillerinde yalnız
Gayalara çarpan suların sesi,
Bir de gerib martilerin şarkısı,
Burada ne ana sesi,
Nede senin sesin var.
Eşk ne, sevgi ne
Bilmez bu dağlar.
Bir geribin üzüme
Bakıb gülmez bu dağlar”*

Yıldırım’ın şiirlerinde kafiye oldukça zengindir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere kafiyeler, mısra sonlarına doğru vurgu ağırlığı ile poetik arzularını daha iyi açıklamakta ve okuyucuya ulaştırılmaktadır:

*“Bakarsan daima sağır göylere,
Derdin, derdin kimi ağır göylere.”
(Boğulmayan Bir Ses)*

*“Cigerlerden gopan ah da galmadı,
Uz tutacag bir dergâh da galmadı.”
(Ölmek mi, Yaşamaq mı?)*

*“Ne Irandan, ne Hindden,
Ne Efgandan, ne Çinden,
Men bir inci bulmuşdum,
Gafgazların içinden.*

*.....
O gündün ki, o benim öz incimi çaldılar,
Sanasan ki, eşgimi, Sevincimi çaldılar.*

*.....
Tek guşum başımdan enib düşdü duzağa
Duymadım, uçub getdi o menden çok uzağa”
(Menim İncim)*

Bu kafiye mısraları öyle güçlü bir hâle getirir ki, yeniden insanın farklı kelimelerle bu ifadeye ulaşması mümkün görünmez. Bu sözleri aşağıdaki örnekler için de söylemek mümkündür:

*“O şimdi inleyen naşadlarınla,
O qelbinden qopan feryâdlarınla
O igid çöhrelî övâdâlarınla
Parçala, yak gara tülünü şergin!”
(Ey Hindistan)*

*“Men sana yâd deyil, düz bir oğuldum,
Öz ganından gül yakanda doğuldum,*

Günâbım: can dedim sana, govuldum,
Acımadın bu gurbana, elvida!"

(Elvida, Baki!)

Birinci ve ikinci dörtlükte boltla gösterilen kafiyelerin bütün sesleri "assonas"tır. Bu ses benzerliği şiire güzel bir ahenk ve bütünlük verir. Yıldırım'ın şiirleri, kafiye, mana ve ifade güzelliği açısından oldukça zengindir. Şair ses benzerliğini sıkça kullanırken ifade güzelliği ve manadan da ödün vermez.

3. Eserleri

Elmas Yıldırım'ın ilk şiirleri "Maarif ve Medeniyet", "Şarq Qadını", "Maarif İşçisi" dergilerinde ve edebî almanaklarda yayımlanır. Bazı şiirleri ise İstanbul'da çıkan "Hayat" mecmuasında neşredilir. 1926 yılında Bakü'de neşredilen "Genç Kızıl Kalemler" kitabında altı şiiri birden yer alır. Bu Almanaktaki şiirlerin çoğu 1920'lerde sanat hayatına başlamış gençlere ait şiirlerdir. Yine bu tarihlerde Süleyman Rüstem'le birlikte kaleme alınmış "Dün ve Bugün" adlı bir kaç sahifelik kafiyesiz manzumeleri de bulunmaktadır. Yıldırım'ın bazı şiir ve makaleleri "Dağistan Fukarası" (Mohaçkale), "Zabmet" (Aşkabat) gazeteleri ile Türkiye'de muhtelif yıllarda çıkan "Çınaraltı", "Orkun", "Özleyiş", "Bozkeurd" gibi komünizmle mücadele mecmualarında ve Almanya'da faaliyet gösteren Azerbaycan Milli Kurtuluş Hareketi'ne mahsus "Kurtuluş" dergisinde, Malatya ve Van vilayetlerinin yerel gazetelerinde yayımlanır. Yıldırım'ın bazı şiirleri, 1980'den sonra Azerbaycan'da yasakların kalkmasıyla birlikte "Edebiyat Gazeti", "Azerbaycan Gençleri" "Odlar Yurdu", "Elm" gazetelerinde ve "Gençlik", "Ulduz" dergilerinde neşredilir. Şimdi sırasıyla eserlerini değerlendirmeye çalışalım:

a. Dağlar Seslenirken⁸: Elmas Yıldırım'ın sağlığında yayımladığı ilk kitabıdır. Kitap ismini, "Dağlar Seslenirken" adlı şiirden alır. Şiir, Dağistan'la da alakalıdır. Şair burada kaldığı yıllarda Dağistan'ın tarihini ve yerel şartlarını yakından takip eder, halkın düşüncelerini "yüce dağlara" söyler. "Dağlara Seslenirken" kitabı iki bölümden oluşur. Birinci bölümde altı, Poemalar bölümünde ise, dokuz adet epik şiiri yer alır. Kitabın mukaddimesi yoktur. Kitapta yer alan şiirler, daha önce Bakü'de yayımlandığı şiirlerle aynı tarzdadır. Ancak fikri derinliği daha güçlüdür. Bu şiirler, genç şairin şahsiyetinde ilk merhaledir denilebilir.

b. Boğulmayan Bir Ses⁹: Şairin gurbette yayınlanan ikinci kitabıdır. Kitap, Azerbaycan Neşriyat Yurdu tarafından, 1936 yılında İstanbul'da Tecelli Matbaasına basılır. İsmi Dağistan'da iken yazıp anasına yolladığı "Boğulmayan Bir Ses" adlı şiirden alır. Kitapta toplam yirmi dört şiir vardır. Şair bu kitabında yeni şiirlerinin yanında Bakü'de yayımlanmadığı eski şiirleri ile Türkiye'de yayımlanmış diğer şiirlerine de yer verir.

c. Kaf Dağına Türküler¹⁰: Bu esere, Elmas Yıldırım'ın "Azerbaycan Manileri, 1947" adlı eserinde rastladık. Kitabın arka kapağında "Yakında Çıkacak Broşürler" adıyla verilen reklamda, Elmas Yıldırım'ın "Kaf Dağına Türküler" adlı eserinin basılmakta olduğu yazmaktadır. Ayrıca burada "Gök Göl" (Ahunt Zade Cevad'ın Şiirleri) de broşür olarak yayınlanacağı ifade edilmektedir. Ancak adı geçen esere şu ana kadar ulaşamadık.

d. Bayatılar (Azerbaycan Manileri)¹¹: Fahri Aküzüm'ün belirttiğine göre Elmas Yıldırım'ın "Azerbaycan Mahnıları" adlı bir çalışması vardır. (Aküzüm, 1993:26) Maarife Hacıyeva "Almas Yıldırım" adlı makalesinde Yıldırım'ın eserlerini sayarken "Azerbaycan Bayatıları" (1947) adını zikreder. (Hacıyeva, 1994:) Bekir Nebiyev de böyle bir eserin varlığından bahsedildiğini ancak kendisinin şimdiye kadar ona rastlamadığını belirtir. (Nebiyev, 1995:) Ancak biz yaptığımız araştırmalar sonucunda eseri Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Yavuz Akpınar'ın şahsi kitaplığından temin etmeyi başardık. Eser, 48 sahifelik küçük bir kitapçık şeklinde olup, 12x18 cm ebadındadır. Kitabın dış kapağında "Bayatılar" ismi ve altında parantez içinde "Azerbaycan Manileri" ifadesi bulunur. Bu ifade kitabın iç kapağında "Azerbaycan Halk Manileri" şeklinde geçer. Yine kitabın iç kısmında "Azerbaycan Edebiyatını Tanıtma Serisi-1" ifadesi ile kitabın baskısına dair "İlavelerle ve düzeltilmiş şekli ile ikinci basılış" şeklinde bir not vardır. Sahifenin altında ise baskı tarihi ve fiyatı yer alır. Buna göre kitap, 1947 yılında basılmış olmalıdır. Fiyatı 75 kuruştur. Haberleşme adresi olarak, eserin arka kapağında "Elazığ-Hankendi, Elmas Yıldırım" şeklinde verilmiştir.

(8) Elmas Yıldırım, *Dağlar Seslenirken*, Azerser, Bakü 1930.

(9) Elmas Yıldırım, *Boğulmayan Bir Ses*, Azerbaycan Neşriyat Yurdu (Tecelli Matbaası), İstanbul 1936.

(10) Elmas Yıldırım, "Kaf Dağına Türküler", Turan Basımevi, Elazığ 1947.

(11) Elmas Yıldırım, "Bayatılar (Azerbaycan Mahnıları)", Turan Basımevi, Elazığ 1947.

Eser, Elmas Yıldırım'ın "Bayatların Seslendiği Ülke" adlı önsözü ile başlar. Giriş kısmında ise Şemsettin Kutlu imzasını taşıyan "Azerbaycan Edebiyatına Genel Bir Bakış" adlı altı sahifelik bir yazı bulunur. Bu bölümde Azerbaycan edebiyatına dair kısa bir bilgi verildikten sonra, Klasik Azerbaycan Edebiyatı ile Halk Edebiyatının bazı nazım şekilleri üzerinde durulur. Eserin 13. Sahifesinden itibaren bayatlar başlar. Bu bölümde toplam 196 bayatı yer alır. Bayatlar bölümünde çeşitli düzeltmelere rastladık. Bunların büyük bir kısmı baskı hatası ve yazım yanlışlığı şeklindedir. Ancak bu düzeltmenin şairin kendisi mi, yoksa esere bizden önce sahip olan okuyucu tarafından mı yapıldığı anlaşılamamıştır. Son bölümde bayatların içinde geçen bazı kelimelerin karşılıkları verilmiştir.

e. *Seçilmiş Eserler*¹²: Elmas Yıldırım'ın Seçilmiş şiirleri, şairin sağlığında yayımlanan son kitaptır. Eser, 1953 yılında Ankara'da yeni cezaevi matbaasında basılır. Azerbaycan Kültür Derneği tarafından yayına hazırlanan kitap, "Vatanda", "Sürgünde", "Gurbette" adları altında üç bölüme ayrılır. Kitapta toplam kırk beş şiir bulunur. Bunların yedi tanesi "Boğulmayan Bir Ses" adlı kitaptan alınmıştır. Diğerleri ise, çeşitli gazeteler, dergiler ve bizzat şairin kendisinden alınmıştır. Ancak eser, şairin ölümünden sonra yayımlanabilmiştir.

f. *Yiğitlere Sesleniş*¹³: Elmas Yıldırım'ın ölümünden sonra yayımlanan ikinci eseridir. Kitap, Ahmet Karaca tarafından yayına hazırlanır, Azerbaycan Kültür Derneği tarafından da basılır. Kitapta 61 şiir yer almaktadır. Kitap, "Vatanda", "Sürgünde", "Gurbette" olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Ancak bu tasnif sırasında bazı yanlışlıkların olduğu dikkatlerden kaçmaz.

g. *Seçilmiş Şiirler*¹⁴: Elmas Yıldırım'ın ölümünden sonra yayımlanan kitaplardan biri de, Mühendis Büyük Resulvend tarafından Tahran'da bastırılan "Seçilmiş Şiirler"dir. Resulvend 1967 yılında Atatürk Üniversitesinde okurken kütüphanede Elmas Yıldırım'ın "Seçilmiş Eserler" adlı şiir kitabına rastlar. Yıldırım'ın şiirleri onu derinden etkiler. Kitapta yer alan hasret şiirleri kendi hasretini ifade edecek cinstendir. B. Resulvend elindeki bu kitabı eski elifbaya çevirerek yayına hazırlar. Kitapta toplam kırk dört şiir vardır. Önsözde kolay okunup anlaşılması için bazı prensiplere riayet edildiği ifade edilir. Ayrıca eserde Dr. Cevat Heyet tarafından kaleme alınan "Elmas Yıldırım'ın tercüme-i halî" verilir.

b. *Kara Destan*¹⁵: Kitap, 1994 yılında Azerbaycan Neşriyatı tarafından basılır. M. Teymur tarafından yayına hazırlanan eserin Redaktörü Y. Günaydın'dır. Eserin önsözünde Elmas Yıldırım'ın şimdiye kadar çıkmış bütün kitaplarının da dikkate alındığı söylenir. Ancak eser dikkatle incelendiğinde, özellikle şairin sağlığında Türkiye'de yayınlanan bazı kitapların görülmediği anlaşılır.

Kaynakça

A. Zamanov-K. Eliyev, *Molla Nesreddinçi Şairler*, Yazıçı Neşriyatı, Bakü 1986.

Alptekin, *Boğulmayan Bir Ses kitabının Önsözü*, Azerbaycan Neşriyat Yurdu (Tecelli matbaasında basılmıştır.), İstanbul, 1936.

Azerbaycan Elmler Akademiyası, *Azerbaycan Dilinin İzablı Lugatı*, c.I-IV, Bakü, 1966.

Bekir Nebiyev, *Didergin Şair*, Sabah Neşriyatı, Bakü, 1995.

Cafer Remzi, *Yıldırım Almazsade*, Edebiyat ve İncesenet Jurnalı, Bakü 18 Mart 1988.

Elmas Yıldırım (Haz. M. Teymur), *Qara Destan*, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü, 1994.

Elmas Yıldırım, (Haz. Büyük Resulvend), *Seçilmiş Şiirler*, Tahran, 1993.

Elmas Yıldırım, *Bayatılar (Azerbaycan Mahnuları)*, Turan Basımevi, Elazığ, 1947.

Elmas Yıldırım, *Boğulmayan Bir Ses*, Azerbaycan Neşriyat Yurdu (Tecelli matbaasında basılmıştır.), İstanbul, 1936.

Elmas Yıldırım, *Dağlar Seslenirken*, Azerveşr, Bakü, 1930.

Elmas Yıldırım, *Elmas Yıldırım'ın Seçilmiş Şiirleri*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1953.

Elmas Yıldırım, *Kafdağın Türküleri*, Turan Basımevi, Elazığ, 1947.

Elmas Yıldırım, *Mende Ağlamıram*, Maarif ve Medeniyet Jurnalı No:12, Bakü, 1926.

Elmas Yıldırım, *Yiğitlere Sesleniş*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1990.

F. C. Hüseyinov XX. *Asır Azerbaycan Edebiyatı*, Maarif Neşriyatı, Bakü, 1969.

F. Hüseyinov, *Molla Nesreddin ve Molla Nesreddinçiler*, Bakü 1978.

Fezzi Aküzüm, *Elmas Yıldırım'ın Hal Tercümesi, (Yiğitlere Sesleniş)*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1990.

(12) Elmas Yıldırım, "Seçilmiş Eserler" Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1953.

(13) Elmas Yıldırım, "Yiğitlere Sesleniş", Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1990

(14) B. Resulvend, "Seçilmiş Şiirler", Tahran 1993

(15) M. Teymur, *Qara Destan*, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü, 1994

Hanefi Zeynelağa, *Oktyabr ve Genç Kalemler*, Oktyabr Alovları, Bakü, 1927.

İlimler Akademisi, *Azerbaycan Sovyet Edebiyatı Tarihi*, c.3, Bakü.

Maarife Hacıyeva, *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*, 19 Mayıs Ün. Eğitim Fakültesi Yayınları, Samsun 1994.

Q. H. Qasımzâde, *Azerbaycan Sovet Edebiyatı*, Maarif Neşriyatı, Bakü 1988.

Salih Okumuş, *Elmas Yıldırım*, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Cilt: VII, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007.

Salih Okumuş, *Elmas Yıldırım'ın Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı.120, İstanbul 1999.

Salih Okumuş, *Elmas Yıldırım'ın Şiir Dünyası Üzerine Bir İnceleme*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı.119, İstanbul 1999.

Salih Okumuş, *Modern Azerbaycan Edebiyatı*, Türkler Ansiklopedisi, Cilt: XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2007.

Süleyman Rüstem, *Odlar Yurdu*, Nu: 20, Bakü 1990.

Süleyman Rüstem, *Zamanın Esas Me'yarı*, Edebiyat ve İnceneset Gazeti, Bakü 22 Yanvar 1988

Tahsin Mütellibov, *XX. Esr Azerbaycan Edebiyatında Edebi Mektepler*, Bakü, 1978.

Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

Zeynelabidin Makas, *Azerbaycan Şiir Antolojisi*, Ankara 1993.

_____, *Kızıl Genç Kalemler*, Azernes, Bakü 1926.

_____, *Kommünist*, Bakü, 3 Mart 1925.

